

Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana
prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji
Bosne i Hercegovine

**Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim
ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine**

Sadržaj:

1. Kontekst - Djeca, mladi i nasilje
2. Formiranje Interresornog stručnog tima za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine
3. Strateški okvir za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine
4. Afirmacija intersektorskog pristupa prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine
5. Koncept rizičnih i zaštitnih faktora
6. Obrazloženje Bronfenbrennerovog ekološkog modela
7. Mjere i aktivnosti u Okvirnom planu prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine
8. Plan realizacije aktivnosti
9. Provođenje mjera i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH

1. Kontekst – Djeca, mladi i nasilje

Nasilje koje je prisutno u odgojno-obrazovnim ustanovama najčešće se ispoljava u obliku verbalnog i psihološkog nasilja, zatim cyber nasilja, fizičkog nasilja i seksualnog nasilja. „Istraživanje o nasilju u školama“, koje je provelo Udruženje KAP 2017. godine, pokazuje da je gotovo trećina ispitanika, učenika osnovnih i srednjih škola, izjavila da su bili izloženi vršnjačkom nasilju. Iako djeca i mladi smatraju fizičko nasilje najtežim oblikom nasilja, rezultati ankete pokazuju da je najveći broj učenika osnovnih škola (48,08%) bio izložen verbalnom nasilju, dok su učenici srednjih škola najčešće iskusili fizičko nasilje (49,02%). Od 6.957 ispitanika, 2.339 se izjasnilo da je bilo žrtva nasilja, 702 su rekli da se nisu nikome obratili za pomoć, 66 njih da su se za pomoć obratili policiji.

Godine 2015., organizacija CARE NWB, u saradnji s Asocijacijom XY, Perpetuum Mobile i Youth Power, provela je istraživanje sa 1.030 mladih ljudi. Rezultati sugeriraju da je oko 45% mladih muškaraca prijavilo da su vršili nasilje prema vršnjacima, uključujući svoje partnerke, dok je 50% ispitanika prijavilo izloženost fizičkom i seksualnom nasilju.

Drugo istraživanje, provedeno 2017. godine u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci, pokazalo je da je 20% mladih ljudi bilo izloženo nekoj vrsti neprijatnog seksualnog iskustva, dok je izloženost psihološkom nasilju potvrdilo 23,5-28,8% mladih žena.

Prema istraživanju Fondacije IN, 65% ispitanika je preživjelo neki oblik rodno zasnovanog nasilja (GBV). Najčešći oblici uključuju emocionalno zlostavljanje (62%), fizičko zlostavljanje (58%), svjedočenje nasilju (43%), zanemarivanje (27%) i seksualno zlostavljanje (23,4%).

Istraživanje Instituta za populaciju i razvoj 2021. i 2022. godine pokazuje da je više od jedne od pet mladih osoba u ranjivim situacijama izjavilo da je lično doživjelo ili svjedočilo barem jednom incidentu seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Učestalost je iznimno visoka među romskom omladinom (56%) i pripadnicima LGBT zajednice (34%).

Istraživanje koje je 2023. godine proveo Institut za populaciju i razvoj, uz podršku lokalnog ureda UN Women, dodatno potvrđuje ozbiljnost problema nasilja među mladima. Fokusirajući se na šest gradova u BiH (Istočno Sarajevo, Pale, Doboj, Bijeljina, Travnik i Novi Travnik), istraživanje pruža detaljan uvid u raznolikost iskustava mladih u različitim lokalnim kontekstima. Prema prikupljenim podacima, učestvovanje u fizičkom nasilju varira od 9% do 50% za mladiće i od 4% do 38% za djevojke. Najviša prevalencija fizičkog nasilja mladića bilježi se u Bijeljini, Istočnom Sarajevu i Travniku, dok su

najviši postoci za fizičko nasilje djevojaka zabilježeni u Doboju i Novom Travniku. Elektronsko nasilje među mladićima kreće se od 9% do 27%, dok je kod djevojaka taj raspon od 4% do 19%. Seksualno uznemiravanje je zabilježeno u rasponu od 5% do 11% među mladićima, dok je značajno izraženije među djevojkama u Travniku (13%). Kada je riječ o cyber nasilju, zanimljivi su rezultati istraživanja „Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike“, koje je sproveo Save the Children među učenicima devet osnovnih i devet srednjih škola u BiH. Navodi se da su skoro sva djeca koja su bila obuhvaćena istraživanjem korisnici društvenih mreža, i da dijele veliki broj ličnih podataka na internetu (78,7% ima svoje slike na internetu; adresu stanovanja 25,5%). Istovremeno, roditelji su pokazali visok stepen tolerancije i povjerenja u djecu kada je u pitanju korištenje interneta, ali i nedovoljno poznavanje digitalnih tehnologija. Čak 14,2% djece uključene u istraživanje predstavljalo se kao neka druga osoba, 10,3% je postavljalo fotografije drugih osoba bez odobrenja, a 12,5% je komentiralo druge osobe na uvredljiv način. Skidanje sa liste prijatelja, kao i izbacivanje iz neke grupe na društvenoj mreži je doživio visok procenat djece, čak po nekoliko puta. Svako peto dijete bilo je „predmetom uvredljivog komentara“, 17,3% je doživjelo „ruganje“. Dodatno, 13,6% djece doživjelo je prijetnje na internetu, a 28% od tog broja je to iskusilo tri ili više puta. U ovim situacijama, djeca bi najviše imala povjerenja u roditelje kojima bi prvo prijavila nasilje, zatim vršnjacima (45%), a mnogo manji procenat djece bi se obratio školskom osoblju.

Istraživanje također otkriva da je od 17% do 21% mladića učestvovalo u grupnom nasilju, dok je od 2% do 6% djevojaka izvijestilo o istom. Učešće u različitim oblicima nasilja više je izraženo kod mladića, ali značajan postotak djevojaka koje učestvuju u nasilju ukazuje na potrebu za posebnom pažnjom i uključivanjem u programe prevencije nasilja.

Nasilje nad ženama ima dubok i složen uticaj na ponašanje djece i mladih. Mladi često uče obrasce ponašanja iz svog okruženja, pa izloženost nasilju nad ženama unutar porodice ili zajednice može oblikovati njihovu percepciju da je takvo ponašanje prihvatljivo. Kada je nasilje nad ženama prisutno ili normalizirano u društvu, mladi mogu steći stav da je nasilje opravdano, što ih može potaknuti na nasilno ponašanje prema vršnjacima i odraslima. Nasilje je često povezano s pitanjima moći i kontrole, pa mladi koji vide nasilje kao sredstvo za ostvarivanje kontrole mogu ga replicirati u svojim odnosima. Nedostatak edukacije o poštovanju, ravnopravnosti i konstruktivnom rješavanju sukoba može dodatno doprinijeti normalizaciji nasilja među mladima. Nasilje je rasprostranjen problem u našem društvu, što potvrđuju nalazi istraživanja koje je 2013. godine provela Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine uz podršku Populacijskog fonda Ujedinjenih nacija (UNFPA) i UN Women. Istraživanje pokazuje da je ukupna stopa rodno zasnovanog nasilja prema ženama koje su doživjele nasilje nakon 15. godine života 47,2%, dok je trenutna stopa nasilja kojem su bile izložene u

posljednjih godinu dana 11,9%. Ovi nalazi impliciraju da su partnerske i porodične veze najjači izvori nasilja prema ženama, s psihološkim nasiljem kao najčešćim oblikom, praćenim fizičkim nasiljem.

Ove rezultate potvrđuje i istraživanje OSCE-a iz 2019. godine, provedeno u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. Prema ovom istraživanju, svaka druga djevojka ili žena nakon navršene 15. godine preživjela je jedan ili više oblika nasilja. Gotovo polovina žena u BiH (48%) iskusi je neki oblik nasilja, uključujući nasilje od intimnog partnera, nepartnera, uhođenje ili seksualno uznemiravanje. Počinitelji su najčešće muškarci, a nasilje se najčešće događa unutar porodičnih ili partnerskih odnosa.

Ova istraživanja predstavljaju ključne smjernice za razvoj ciljnih preventivnih programa, naglašavajući nužnost uključivanja oba spola i prilagodbe strategija prema specifičnostima različitih sredina u kojima se trebaju provoditi. Neefikasni modeli preventivnih programa se temelje na sankcijama, znanju i posterima, efikasni modeli se godišnje prilagođavaju kontekstu prostora i promjenama prostora i ključna strategija djelovanja je povezivanje mladih i stvaranje bliskih odnosa kao faktora prevencije. Umjesto tradicionalnih metoda prevencije (baziranih na povećanju znanja) koji su dokazano neefikasni i napušteni u mnogim obrazovnim sistemima, primijenjuju se socio-ekološki programi prevencije.

Obrazovne politike trebaju omogućiti veću dostupnost socio-ekoloških obrazovnih modela programa prevencije koji se temelje na razvoju životnih vještina (psihosocijalne kompetencije). Politike o sprečavanju nasilja i promociji zdravlja trebaju uzeti u obzir i socijalne aspekte koji utiču na stavove i ponašanja mladih, biti orijentirane prema njihovim specifičnim zdravstvenim i socijalnim potrebama, te odgovarati okolnostima u kojima učenici/e žive i odrastaju.

Naglašena represija u odgojno-obrazovnim ustanovama zasigurno ne vodi razrješenju problema nasilja, nego ga utemeljuje, doprinoseći njegovoj normalizaciji, a ne ozdravljenju društva. Zlo se ne može spriječiti povećanjem rigorozne kontrole. Sigurnost u odgojno-obrazovnim ustanovama se gradi postupno, predano, posvećeno, svakodnevno, prilagođavajući odgojno-obrazovne metode individualnim potrebama svakog učenika, darujući im ljubav, vraćajući im vjeru u njihove sposobnosti i učeći ih empatiji. Stoga mjere i aktivnosti treba osmišljavati tako da pomognu djeci i mladim ljudima da:

- brinu o sebi i drugima
- donose zdrave odluke zasnovane na kritičkom razmišljanju
- usvajaju pozitivne stavove i vrijednosti o zdravlju
- promoviraju zdravlje i zdrave životne stilove
- se lakše i efektivnije suprotstavljaju negativnim uticajima okoline
- postanu primjeri pozitivnog ponašanja uz uvažavanje i poštivanje drugačijeg i različitog te
- minimiziraju nezdrave navike

- doživljavaju školu kao mjesto saradnje, povjerenja i sigurnosti.

2. Formiranje Interresornog stručnog tima za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je, zaključkom Vlade Federacije BiH V. broj: 812/2023, usvojenom na 6. sjednici Vlade Federacije BiH, održanoj 21. 6. 2023. godine, zaduženo da formira i vodi Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zadatak Interresornog tima je da izradi Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine (u nastavku Okvirni plan prevencije).

Shodno navedenom zaključku, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je 22. 6. 2023. godine uputilo zahtjev za imenovanje predstavnika u Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana prevencije u Federaciji BiH na adrese Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva pravde, Federalnog ministarstva zdravstva i svih deset kantonalnih vlada.

Na osnovu zaprimljenih imenovanja, formiran je Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Izrada Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine temeljila se na sljedećim načelima:

3. Najbolji interes djeteta/učenika,
4. Nediskriminacija,
5. Pravo na život, opstanak i razvoj,
6. Empatija i inkluzija,
7. Poticanje svijesti o odgojno-obrazovnim ustanovama kao fundamentalnim mjestima za zaštitu svakog djeteta,
8. Odgovornost, partnerstvo i međuresorna saradnja na svim nivoima,
9. Podsticanje, razvijanje i organiziranje sistema mreže preventivnih programa i
10. Osiguravanje evaluacije svih programa.

Dokument je sačinjen kao sveobuhvatan, interresorni okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH, koji treba poslužiti kantonalnim ministarstvima obrazovanja kao osnova

za izradu kantonalnog akcionog plana u koji će biti integrirane aktivnosti koje se procijene kao prioritetne i potrebne na području kantona, u skladu sa specifičnostima svakoga od njih, finansijskim mogućnostima i zakonskim propisima.

3. Strateški okvir za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Zakonski je na svim nivoima djelovanja definirano da škola, roditelji, djeca i lokalna sredina naročito promoviraju i provode programe zajedničkog i organiziranog djelovanja i saradnje u borbi protiv zlostavljanja i zloupotrebe djece i mladih, borbi protiv droge, alkoholizma i drugih toksikomanija, pušenja i maloljetničke delinkvencije, te svih drugih pojava koje ugrožavaju zdravlje i život učenika.

Nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka. Vršnjačko nasilje često uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnotežan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinaca). Posljedice takvog ponašanja su ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti žrtve.

U skladu sa članom 3. Konvencije o pravima djeteta, prepoznato je vodeće načelo “najbolji interes djeteta” kao obavezujući profesionalni standard za sve aktivnosti koje mogu direktno ili indirektno uticati na dijete. Konvencija o pravima djeteta postavila je tako univerzalne standarde ljudskih prava djece. Nakon što je Komitet za prava djeteta UN-a predložio snažniju implementaciju ovog načela, Vijeće ministara BiH je usvojilo „**Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta**“ (2018). Ove Smjernice za određivanje najboljeg interesa djeteta služe profesionalcima koji rade s djecom i za djecu i predstavnicima civilnog društva da na jednak i nediskriminirajući način osiguraju da se princip najboljeg interesa djeteta na odgovarajući način ugradi i dosljedno primjenjuje u praksi u svakoj oblasti i u svim zakonodavnim, upravnim i sudskim postupcima, te u svim politikama, programima i projektima koji se odnose na djecu i imaju uticaj na djecu. Također, Smjernice su urađene kako bi se intenzivirali procesi harmonizacije rada različitih sistema zaštite djece kada je u pitanju zaštita od nasilja, te pružanje djelotvornije zaštite i usluga djeci žrtvama nasilja u skladu sa preuzetim međunarodnim standardima, a u njima je istaknuta važnost prijavljivanja nasilja nad djecom, procedure stručnog, pravovremenog profesionalnog, intersektorskog djelovanja, razvijeni efikasni hodogrami, te naznačeni elementi za prepoznavanje različitih oblika nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Kako bi se intenzivirali procesi harmonizacije rada različitih sistema zaštite djece kada je u pitanju zaštita od nasilja u Bosni i Hercegovini te pružanje djelotvornije zaštite i usluga djeci žrtvama nasilja u skladu sa preuzetim međunarodnim

standardima, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je, u okviru drugog izdanja **Smjernica za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini (2022)**, ažuriralo postojeći tekst ranijih Smjernica (2013) u dijelovima u kojima je u međuvremenu došlo do promjene propisa i novijih međunarodnih standarda. Ažuriranje Smjernica realizirano je u okviru projekta “Zaustaviti nasilje nad djecom: Prevencija i rad na sprečavanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini” koji je implementirao Konzorcij za zaštitu djece koji čine UNICEF, MFS-EMMAUS i Save the Children, te je ažuriran dio u vezi sa nasiljem u digitalnom okruženju sa novim segmentima kojim se naznačavaju novi oblici nasilja nad djecom. U okviru drugog izdanja Smjernica, u potpunosti su zadržani svi dijelovi teksta kojim se precizno preporučuju određeni segmenti rada i tretiranja djece žrtava nasilja kroz općeprihvaćenu definiciju nasilja, preporučene profesionalne i standarde nadležnih javnih tijela i drugih institucija formalnog socijalnog nadzora na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Razlog za ažuriranje povezan je i sa problemima nastalim usljed pandemije bolesti COVID-19 koja je povećala postojeće izazove i nejednakosti i djeca su postala izloženija sve većem nasilju u porodici te zlostavljanju i iskorištavanju na internetu i cyber zlostavljanju, sve većoj količini materijala povezanih sa seksualnim zlostavljanjem djece na internetu. Postupci azila ili spajanja porodica kasnili su. Prijelaz na učenje na daljinu nesrazmjerno je uticao na vrlo malu djecu, djecu s posebnim potrebama, djecu koja žive u siromaštvu, u marginaliziranim zajednicama, naprimjer romsku djecu, te djecu u udaljenim i ruralnim područjima koja nemaju pristup internetskoj vezi i informacionoj kompjuterskoj opremi. Mnoga djeca izgubila su pristup uslugama koje škole pružaju. Pandemija je snažno uticala i na mentalno zdravlje djece te je zabilježen porast tjeskobe, stresa i usamljenosti. Mnoga djeca nisu mogla učestvovati u sportskim, rekreativnim, umjetničkim i kulturnim aktivnostima koje su ključne za njihov razvoj i dobrobit. Zbog toga je bilo važno da se profesionalnoj i široj javnosti ponudi novi ažurirani dokument kojim se snažnije ističe važnost prijavljivanja nasilja nad djecom, važnost stručnog, pravovremenog profesionalnog djelovanja te naznačavaju elementi za prepoznavanje različitih oblika nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Okvirni plan prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u svim svojim segmentima temelji se na načelima *Smjernica za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta* i ažuriranih *Smjernica za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*, a sve aktivnosti su usmjerene na uspostavljanje efikasnog i održivog sistema podrške svakom djetetu u odgojno-obrazovnim ustanovama i njegove zaštite od svih oblika nasilja.

Strategija razvoja Federacije BiH 2021 - 2027. godine, kao integrirani, multisektorski strateški dokument Federacije Bosne i Hercegovine, koji definira javne politike i usmjerava socioekonomski razvoj Federacije BiH, poslužio je, također, kao osnova za izradu ovog dokumenta, a posebno su integrirane neke od mjera iz **Strateškog cilja 2. Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj** i tri prioriteta: 2.1. Unapređivati obrazovni sistem, 2.2. Poboljšavati ishode zdravstvenog sistema 2.3.2. Unapređivati reproduktivno zdravlje i oblast ranog rasta i razvoja djeteta i 2.3.4. Promovirati toleranciju, nenasilje i rodnu ravnopravnost u porodici i društvu.

Navedeni prioriteti se, pored ostalog, fokusiraju na osiguravanje potrebne podrške za svako dijete u odgojno-obrazovnom procesu na svim nivoima vlasti, uključujući djecu koja su marginalizirana po nekom osnovu, razvoj cjeloživotnog učenja o zdravlju, zdravom životnom stilu i zdravim izborima, zaštitu reproduktivnog zdravlja mladih, kontinuirano osiguravanje i poboljšanje kvaliteta zdravstvenih usluga; preveniranje nasilnog rješavanja problema, te podržavanje projekata tolerancije i kulture dijaloga. Istaknuta je i potreba da se u obrazovne programe uvede tema o prevenciji nasilja i faktorima koji mogu uticati na nasilje u porodici i društvu, da se spriječava i sankcionira govor mržnje, da se razvijaju specifični programi i kvalitetne usluge u svrhu smanjenja rizika od socijalne isključenosti žrtava porodičnog i vršnjačkog nasilja, posebno za rodno senzibilne kategorije društva, kao što su žene i djeca žrtve porodičnog nasilja, žene u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, žene s invaliditetom, itd. Također je naglašena potreba da se podrže aktivnosti na sprečavanju nasilja nad djecom i supružnicima, kao i osiguranje adekvatne brige i šanse za obrazovanje djeci bez jednog ili oba roditelja. Sve ove aktivnosti podrazumijevaju i jačanje i promociju porodice kao gradivnog elementa društva, suočavanje sa izazovima zajedničkog života, provođenje kampanje jačanja međupartnerskih odnosa i komunikacije sa djecom, smanjenje rizika odvajanja djece od porodica, itd.

U Strateškom cilju **4. Transparentan, efikasan i odgovoran javni sektor**, posebno je, u kontekstu prevencije nasilja, značajan prioritet 4.1. Unapređivati vladavinu prava te 4.1.3. Unapređivati borbu protiv kriminala, govora mržnje i terorizma.

Pored ostalih strateških dokumenata, Okvirni plan prevencije slijedi i aktivnosti iz **Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece 2020-2025**, jer je poseban fokus u ovom dokumentu stavljen na omogućavanje sigurnog i kvalitetnog okruženja za pravilan rast i razvoj djece u Federaciji Bosne i Hercegovine, ranu detekciju i intervenciju i zaštitu od svih oblika nasilja. Također, pojedine aktivnosti su kompatibilne sa aktivnostima planiranim u **Akcionom planu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma u Federaciji Bosne i Hercegovine 2022-2025**, koje se odnose na prevenciju i suprotstavljanje svim oblicima terorizma, odnosno nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu, poštujući pritom vrijednosti demokratije, vladavine prava i ljudskih prava i osnovnih sloboda. Akcionim planom u tom dokumentu je definirano da Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke koordinira aktivnostima iz oblasti prevencije sa predstavnicima kantonalnih ministarstava obrazovanja i drugim, domaćim i međunarodnim partnerima, a od posebne važnosti je kontinuirana edukacija, ponajprije nastavnog osoblja, a onda i mladih ljudi, pogotovo kada se primijenjuju nastavne metode koje izoštravaju kritičko mišljenje kod učenika i njihovu otpornost da se odupru nasilničkim uticajima. U okviru prevencije provode se i edukacije o razvijanju rezilijencije i kritičkog mišljenja za mlade, roditelje i nastavno osoblje i integrira tema o medijskoj i informacijskoj pismenosti u formalni sistem obrazovanja.

Okvirni plan prevencije je usklađen i sa **Strategijom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji BiH (2013-2017 i 2021-2027)**, čiji su prioriteti poboljšanje systemske prevencije, unapređenje sistema sveobuhvatne i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici kroz promociju tolerancije, nenasilja i rodne ravnopravnosti u porodici i društvu, kao i razvijanje mehanizama ranog prepoznavanja i otklanjanja faktora rizika za nasilje u porodici. Imajući u vidu faktore rizika,

prevencija nasilja u porodici zahtijeva rano prepoznavanje i prevenciju nasilja u djetinjstvu, povećan obuhvat obrazovanja, ekonomsko osnaživanje, jačanje društvene svijesti, prevenciju drugih oblika krivičnih djela i prekršaja, kao i rano prepoznavanje i liječenje bolesti ovisnosti. Ovaj dokument predstavlja i sektorsku strategiju kojom se postižu ciljevi Strategije razvoja FBiH 2021-2027. Također, Strategijom se ispunjavaju i obaveze iz Istanbulske konvencija (Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici), koju je BiH ratificirala i preuzela obavezu da osigura uslove za sprečavanje nasilja, provođenje istrage, kažnjavanje počinitelaca nasilja, kao i uslove reparacije žrtvama nasilja.

4. Afirmacija intersektorskog pristupa prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine

„Okvirni plan prevencije“ je rezultat sveobuhvatnih analiza domaćih i međunarodnih dokumenata u ovoj oblasti, relevantnih zakona iz oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite i drugih oblasti, pravilnika o stručnom tretmanu i podršci, pravilnika o načinu evidentiranja neprihvatljivih oblika ponašanja učenika i drugih zakonskih i podzakonskih akata, najnovijih naučnih dokaza o efikasnosti preventivnih intervencija, te analize kantonalnih i općinskih protokola o postupanju u slučajevima nasilja u školama.

Okvirni plan sadrži pomno isplanirane oblasti (3) mjere (9) i aktivnosti (48) čijom realizacijom se mogu postići visoki standardi u oblasti prevencije nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama, učiniti pozitivan pomak u očuvanju fizičkog i mentalnog zdravlja učenika i nastavnika, izvršiti snažna afirmacija zdravih životnih stilova, a sve primijenjujući naučno utemeljene i dokazano efikasne metode, a pri tome, adresirajući ključne potrebe djece i mladih u 21. stoljeću. Pažnja je usmjerena na promociju aktuelnih i kreiranje budućih preventivnih programa koji su fokusirani na faktore rizika koji egzistiraju među djecom i mladima, a koji mogu efektivno biti umanjeni ili eliminirani primjenom sveobuhvatnih obrazovnih pristupa koji doprinose jačanju psihosocijalnih kompetencija djece kroz socio-emocionalno učenje unutar sistema formalnog i neformalnog obrazovanja. Na taj način se nastoje ojačati kapaciteti djece i mladih kako bi bili sposobni razumjeti informacije koje dobijaju kroz preventivne programe, da donose informirane odluke, da komuniciraju efektivno i nenasilno, da prepoznaju rizike u realnom i virtuelnom svijetu, da budu spremni na izazove koje generira globalna transformacija svijeta u kojem žive, uče, igraju se i razvijaju. Ulaganje u zdravlje i blagostanje učenika doprinosi njihovoj sposobnosti da ostvaruju maksimum potencijala u učenju u svim drugim disciplinama, stoga ulaganje u zdravlje ekvivalent je ulaganju u obrazovanje, s obzirom na neraskidive veze zdravlje, blagostanja i društvene funkcionalnosti.

Bez pomno isplanirane i sistemske intervencije u ovoj oblasti, stanje ne može biti unaprijeđeno, a rezultati programa nisu trajni bez kontinuiranosti i stalnih napora u održavanju uspostavljenih vrijednosti.

Svaki nivo vlasti i nadležne institucije imaju odgovarajuće programe, stručnjake i mehanizme da ponude rješenja koja najbolje odgovaraju stanju u odgojno-obrazovnim ustanovama na njihovom području nadležnosti, a Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima obavezu i odgovornost da koordinira aktivnostima na nivou Federacije BiH, ujednačava pristupe u prevenciji, tretmanu i rehabilitaciji te da diseminira dobre prakse.

Škole su ne samo odgojno-obrazovno, već i socijalno žarište gdje se reflektiraju mnoge porodične i socijalne interakcije. Razumijevanje složenosti ove uloge podrazumijeva da prepoznamo da izazovi s kojima se škole susreću nisu isključivo školski problemi. Naprotiv, oni često reflektiraju šire socijalne i društvene probleme, rizike i izazove. Ova svijest o sveobuhvatnom i isprepletenom kontekstu izazova s kojima se suočavamo, otvara put prema interresornoj saradnji – sistemskom zajedničkom pristupu rješavanju ovih problema/potencijalnih rizika. Stoga je Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine sastavljen od predstavnika Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva pravde, Federalnog ministarstva zdravstva i kantonalnih vlada.

Naime, škole imaju značajnu ulogu u primarnoj prevenciji neprihvatljivih oblika ponašanja, ali ne mogu raditi samostalno. One su samo jedan dio sistema koji mora raditi koordinirano kako bi se efikasno nosio sa problemima pojave nasilja. Ovo posebno dolazi do izražaja u situacijama kada se suočavamo sa složenim izazovima poput transgeneracijske traume, brige o mentalnom zdravlju zajednice, porodičnog ili vršnjačkog nasilja, te šire društvene i geopolitičke situacije.

S ciljem da se postigne snažan odgovor na eskalaciju nasilja sa federalnog nivoa, u oblasti odgoja i obrazovanja, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je u svoje programske aktivnosti integriralo programe koji su posvećeni prevenciji nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama, uvođenju zdravih životnih stilova u formalni sistem obrazovanja, te prevenciji ovisnosti u Federaciji BiH (na inicijativu Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, a u skladu sa Zaključkom V. Broj: 2076/2023 Vlade Federacije Bosne i Hercegovine od 29.12.2023. godine, formirana je Radna grupe za izradu prve, sveobuhvatne Strategije za prevenciju ovisnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine 2024 – 2034. godina i pratećeg akcionog plana, sastavljena od predstavnika Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Federalnog ministarstva pravde, Federalnog ministarstva zdravstva, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova i Federalnog ministarstva kulture i sporta. Udruženje za prevenciju ovisnosti „NARKO NE“ ima zadatak da pruža tehničku i

stručnu podršku za realizaciju ovih aktivnosti, a Strategija će biti bazirana na Evropskom preventivskom kurikulumu (EUPC) i doprinijet će uspostavljanju standardizirane prevencije i ulaganju resursa u efikasne i djelotvorne programe u ovoj oblasti). Pokrenute su i aktivnosti na uspostavljanje sveobuhvatnog modela učenja o zdravim životnim stilovima u saradnji sa Populacijskim fondom Ujedinjenih nacija u BiH i stručnjacima iz oblasti obrazovanja i zdravstva. Urađen je Priručnik „Zdravi stilovi života – Znanje i vještine za zdrav i siguran život, Priručnik za nastavnike i druge profesionalce od 1. do 5. razreda“ (I dio) i Priručnik „Zdravi stilovi života – Znanje i vještine za zdrav i siguran život, Priručnik za nastavnike i druge profesionalce od 6. do 9. razreda“ (II dio). Navedeni priručnici su rezultat nastojanja da se kroz sveobuhvatni model učenja doprinese postizanju visokih standarda učenja o zdravim životnim stilovima, te da se omogući učiteljima i nastavnicima da učenicima prenesu nova znanja, stavove i vještine kako bi učenici razvili funkcionalna znanja, osnažili kritičko razmišljanje i mogli donositi odgovorne odluke koje će zaštititi njihovo zdravlje.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je, dakle, po prvi put u 2023/2024. uvelo programe koji su primarno posvećeni prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama, a to su:

- Provođenje Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH;
- Podrška zdravim stilovima života u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH;
- Podrška projektima javnih kampanja s ciljem prevencije i sprečavanja nasilja i unapređenja medijske pismenosti u odgojno-obrazovnim ustanovama i društvu;
- Podrška učeničkim projektima s ciljem sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH;
- Podrška programima i projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja; i
- Podrška projektima razvijanja funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika osnovnih i srednjih škola.

5. Koncept rizičnih i zaštitnih faktora

Za razumijevanje ovog problema, te definiranje aktivnosti koje će se bazirati na prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama, od posebne je važnosti shvatiti etiologiju razvoja nasilničkog ponašanja.

Koncept rizičnih i zaštitnih faktora za prevenciju nasilja univerzalno je primjenjiv i u protekle dvije decenije, služio je kao izvor informacija u području preventivnih intervencija. Zaštitni faktori smanjuju ranjivost pojedinca, to su karakteristike koje neutraliziraju ili ublažavaju učinak postojećih rizičnih faktora. Rizične faktore definiramo kao mjerila ponašanja ili psihosocijalnog funkcioniranja (uključujući stavove, uvjerenja i ličnost) koji su dokazano povezani s povećanim rizikom od ispoljavanja nasilničkog ponašanja. To su:

- kontekstualni faktori – poput zakona i normi koji idu u prilog ispoljavanju nasilničkog ponašanja i
- individualni i interpersonalni faktori – poput psiholoških mjera, porodične historije, loše i nedosljedno vođenje porodice, sukoba u porodici i niskog nivoa povezanosti članova porodice (Hawkins, Catalano i Miller, 1992).

Novija istraživanja utvrdila su da rizični i zaštitni faktori, kao pokazatelji drugih razvojnih mehanizama, mogu povećati ličnu ranjivost na nasilničko ponašanje i da će upravo interakcija između lične ranjivosti na mikronivou (naprimjer socijalne i interpersonalne interakcije) i okruženja na makronivou (naprimjer faktori u zajednici, institucijama i društvu) osobu izložiti riziku ili zaštititi od pojave rizičnog ponašanja poput korištenja psihoaktivnih supstanci, nasilničkog ponašanja i sl.

Svaka razvojna faza, od dojenačke do odrasle dobi, povezana je s razvojem određenih intelektualnih sposobnosti, jezičnih vještina, kognitivnog, emocionalnog i psihološkog funkcioniranja te s kontinuiranim sticanjem socijalnih kompetencija i razvojem kontrole impulsa. Svaki veći poremećaj tog razvoja, u interakciji s drugim događajima ili faktorima iz okoline, može dovesti do razvoja poremećaja. Etiološki model prikazuje te dvosmjerne interakcije koje su prisutne na mikro i makronivou. Kako se djeca razvijaju, raste i njihovo okruženje, od učešća na mikronivou poput porodice, vršnjaka i škole do okruženja na makronivou, uključujući fizičko i društveno okruženje (društvo sa svojim stavovima, uvjerenjima i ponašanjima).

Kad se ne ispune važni razvojni ciljevi, djeca postaju ranjiva i zaostaju u postizanju predstojećih razvojnih ciljeva, što povećava vjerovatnoću njihovog upuštanja u opasna i nezdrava ponašanja. Na ostvarivanje razvojnih ciljeva utiču interakcije pojedinca s okruženjima na mikro i makronivou u kojem odrastaju, a preventivne se intervencije usmjeravaju na ranjivosti unutar tih mikro i makrookruženja.

Kategorija	Faktori rizika
Lični faktori	Negativna slika o sebi, nisko samopoštovanje, neadekvatno razvijene socijalne vještine, neadekvatni mehanizmi odbrane, neadekvatne strategije suočavanja
Psihološki faktori	Naslijeđene predispozicije za razvoj psiholoških poremećaja, neadekvatne sposobnosti samokontrole
Porodični faktori	Disfunkcionalni porodični odnosi, neadekvatne odgojne metode, problemi u komunikaciji, nesigurna emocionalna privrženost, odsutnost roditelja, gubici, tugovanje, zlostavljanje i zanemarivanje, stresna i traumatska iskustva u ranom razvoju, socioekonomski problemi

Kategorija	Zaštitni faktori
Porodični faktori	Dobri porodični odnosi i interakcija, sigurna emotivna vezanost, uključenost oba roditelja u odgoj
Školski faktori	Pozitivno iskustvo u školi, dobar školski uspjeh, osjećaj prihvaćenosti

Socijalni faktori	Prijateljska mreža
Lični faktori	Visok koeficient inteligencije, visoko samopoštovanje
Psihološki mehanizmi	Razvijeni mehanizmi odbrane, efikasne strategije suočavanja sa životnim izazovima

Svi navedeni faktori rizika imaju nepovoljan učinak na mentalno zdravlje djeteta i doprinose razvoju neadaptivnih obrazaca ponašanja.¹

Međutim, kako i u kojoj mjeri će faktori rizika uticati na mentalno zdravlje i ponašanje djeteta ovisit će i od prisustva protektivnih odnosno zaštitnih faktora koji predstavljaju varijable koje umanjuju rizike i promoviraju pozitivne razvojne ishode u odnosu na ono što bismo mogli očekivati kada posmatramo isključivo prisustvo faktora rizika. Upravo odnos između faktora zaštite i faktora rizika kod pojedinca određuje kako će isti reagirati na stresna i traumatska životna iskustva. Tako npr. jedan te isti okolinski faktor kao što je npr. doživljaj traumatskog iskustva kod neke djece može rezultirati čak jačanjem potencijala ili razvijanjem strategija koje će pomoći djetetu da kasnija iskustva lakše prebrodi (posttraumatski rast), dok kod druge djece može djelovati sasvim suprotno, odnosno može rezultirati u razvoju posttraumatske simptomatologije koja može imati dalekosežne i negativne posljedice na razvoj djeteta. Razlika u efektima istog traumatskog iskustva na različitu djecu upravo se može pojasniti interakcijom faktora zaštite i rizika.² U prvom slučaju, traumatsko iskustvo je imalo manje negativne efekte zbog prisustva zaštitnih faktora kao što su npr. karakteristike ličnosti, samopouzdanje, podrška roditelja, adekvatne strategije nošenja sa stresnim i traumatskim iskustvima, pozitivno i stimulirajuće porodično i školsko okruženje, dobre socijalne relacije i slično. U drugom slučaju, svi protektivni faktori su ustvari predstavljali faktore rizika za dijete, pa

¹ Tahirović, S. (2021). Jačanje kapaciteta roditelja u prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizma u Bosni i Hercegovini: Priručnik za roditelje. Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH, Sarajevo.

² Tedeschi, R.G. Calhoun, L.G. (2004). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychol Inquiry*, 15(1): 1-18.

ovdje govorimo o djetetu koje je odraslo ili odrasta u disfunkcionalnoj i nasilnoj porodici, tokom ranog razvojnog perioda bilo je izloženo stresnim i traumatskim iskustvima, koje je socijalno izolirano, s pesimističnim pogledom na svijet i narušenim samopouzdanjem, te s neadekvatno razvijenim mehanizmima nošenja sa stresnim i traumatskim iskustvima. Dakle, porodica, unutrašnji odnosi i roditelji, škola, lokalna zajednica, u zavisnosti kako su organizirani, mogu biti zaštitni, ali istovremeno i faktori rizika.³

Prema tome, kako bi se održao kvalitetan nivo mentalnog zdravlja u populaciji djece i adolescenata, veoma je važno prepoznati pojedince koji spadaju u rizičnu grupu razvijanja neadaptivnog ponašanja i na vrijeme intervenirati. Također je bitno kod takvih pojedinaca identificirati njihove snage koje mogu koristiti kao zaštitne faktore. Rano prepoznavanje problema i rizika mentalnog zdravlja, kao i zaštitnih faktora kod djece i mladih, od velike je važnosti za pravovremenu i efikasnu intervenciju, za prevenciju problema, unapređenje mentalnog zdravlja i stvaranje pretpostavki za ostvarenje potencijala te dobrobiti u životnoj perspektivi. Efikasne strategije za rano uočavanje rizika javljanja mentalnih teškoća kod djece i mladih mogu poslužiti kako roditeljima, tako i profesionalcima koji se u svome poslu bave mentalnim zdravljem.⁴

Kroz sinergijski pristup i međuresornu saradnju, cilj je pružiti djeci i mladima sigurno i podržavajuće okruženje u kojem će imati priliku ostvariti svoj puni potencijal, smanjiti rizik od negativnih iskustava te izgraditi temelje za sretnu i uspješnu budućnost.

U tom kontekstu, npr. uprave policije ministarstava unutrašnjih poslova, kroz kontinuirane mjere i radnje, imaju važnu ulogu u prevenciji maloljetničkog prijestupništva. Saradnja sa školama je kontinuirana, a kroz mjesno nadležne policijske uprave putem policajaca u zajednici se organiziraju zajednički sastanci, rješavaju se problemi i dogovara dinamika edukativnih radionica. Centri za mentalno zdravlje imaju ulogu u pružanju psihosocijalne podrške učenicima i nastavnicima sa mentalnim teškoćama. Njihov rad je usmjeren na prevenciju i rano otkrivanje smetnji na mentalnom planu, te pružanju adekvatnog tretmana liječenja i podrške. Centri za socijalni rad se bave problemima disfunkcionalnih porodica, nasilja u porodici, loše ekonomske situacije, problemima koji proizlaze iz društveno neprihvatljivih ponašanja i poremećenih porodičnih odnosa i drugih socijalnih i porodičnih poteškoća. Oni pružaju stručnu pomoć i podršku, ali, također rade na prevenciji i smanjenju takvih problema.

³ Novak, M., Ferić, M., Kranželić, V., Mihić, J. (2019). Konceptualni pristupi pozitivnom razvoju adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(2), 155-184.

⁴ Tahirović, S. (2021). Jačanje kapaciteta roditelja u prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizma u Bosni i Hercegovini: Priručnik za roditelje. Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH, Sarajevo.

Ovim dokumentom želimo dati smjernice za efektivnu interresornu saradnju među različitim institucijama u kontekstu prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama. Cilj je omogućiti koordiniran i koherentan pristup rješavanju ovih izazova, optimizirati upotrebu resursa i povećati efikasnost i efektivnost našeg odgovora. Ovaj dokument predstavlja napor ka unapređenju sigurnosti učenika, nastavnika i svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama, kao i poboljšanju multisektorske komunikacije i reakcije/postupanja u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

6. Obrazloženje Bronfenbrennerovog ekološkog modela

Socijalizacija djece jedna je od najvažnijih funkcija porodice, škole i okruženja, a posrednici socijalizacije (poput učitelja, roditelja, roditelja roditelja itd.) u našem društvu igraju važnu ulogu. Djeca trebaju naučiti kulturalno prihvatljive stavove, moralne norme i društveno prihvatljivo ponašanje kako bi odrasli u osobe koje izbjegavaju rizik.

Najšire primijenjivani teorijski okvir koji se koristi kako bi objasnio interakciju između pojedinca i okoline u kojoj on živi i pružio sveobuhvatan prikaz različitih faktora koji utiču na razvoj pojedinca jeste **Bronfenbrennerov ekološki model**.

Ovaj model u središte stavlja pojedinca i oko njega pozicionira različite sisteme koji na njega utiču. Dakle, na najnižem nivou nalazi se pojedinac i njegova obilježja, a okružuju ga i na njega utiču mikrosistem (neposredno okruženje pojedinca: porodica, prijatelji, škola), mezosistem (interakcija između različitih elemenata mikrosistema, npr.

veza između porodice i škole, između škole i prijatelja). Ovaj nivo prikazuje kako različite komponente mikrosistema međusobno utiču jedna na drugu, ekosistem (šire društveno okruženje u kojem pojedinac direktno ne učestvuje, a koje ipak

utiče na njegov razvoj). To mogu biti vladine i nevladine institucije, mediji i sl., te makrosistem (obuhvata šire društvene i kulturne uslove kao što su društvene norme, vrijednosti, ekonomske politike, kulturne tradicije, ideologije). Ovi faktori imaju uticaj na sve niže nivoe. Dakle, ovaj model pruža sveobuhvatan prikaz različitih faktora koji utiču na ljudski razvoj, ističući važnost konteksta i složenosti okoline. Svi elementi sistema su međusobno povezani i niti jedan se ne može promatrati izolirano. Na svakom nivou sistema mogu biti faktori koji se prepoznaju kao okidači za nasilničko ponašanje.

Prevenција nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama uključuje koncept “cjelokupnog društva“, a univerzalna, selektivna indicirana prevencija čini tri ključna sloja strategije za sprečavanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama, a svaki sloj ima svoju specifičnu ulogu u zaštiti i podršci učenicima.

Univerzalna prevencija (primarna) usmjerena je na stvaranje i održavanje zdravog okruženja koje aktivno promovira toleranciju, razumijevanje i poštovanje među svim učenicima. Ova vrsta prevencije je fokusirana na široku populaciju učenika prije nego što se bilo kakvi problemi pojave, s ciljem smanjenja općeg rizika od nasilničkog ponašanja.

Selektivna prevencija (sekundarna) fokusira se na identifikaciju i intervenciju kod učenika koji pokazuju rane znakove mogućih nasilničkih ponašanja ili koji su na neki način već u riziku. Cilj ove faze je pružiti ciljanu podršku i resurse koji mogu pomoći učenicima da se suoče s izazovima prije nego što se problemi dodatno pogoršaju.

Indicirana prevencija (tercijarna) odnosi se na napore usmjerene na podršku učenicima koji su već doživjeli neki oblik nasilja ili su sami bili njegovi uzročnici. Ova faza prevencije usmjerena je na minimiziranje dugotrajnih štetnih posljedica kroz programe rehabilitacije i reintegracije, što uključuje programe za razvoj vještina i kontinuiranu emocionalnu podršku. Ovakav pristup je ključan za osiguranje da se ti učenici mogu uspješno vratiti u društvo i nastaviti svoj razvoj na zdrav i produktivan način. Svaka od ovih faza prevencije igra ključnu ulogu u izgradnji otpornosti među učenicima protiv nasilja, osiguravajući da škola ostane sigurno mjesto gdje svaki učenik ima priliku za rast i razvoj u pozitivnom okruženju.

***Medicinski institut (IOM)** je 1994. predložio novu klasifikaciju prevencije na univerzalnu, selektivnu i indiciranu, koja se temelji na ukupnoj ranjivosti ljudi kojima je usmjerena, a ista zamjenjuje prijašnji koncept primarne, sekundarne i tercijarne prevencije. Glavni princip IOM klasifikacije je ciljati grupe prema pretpostavci rizika, jer se na navedenoj podjeli zasniva i spektar intervencija. Intervencijski*

spektar (prema Mrazek, Haggerty, 1994) u području prevencije razlikuje: univerzalne, selektivne i indicirane preventivne intervencije (projekte/programe).

7. MJERE I AKTIVNOSTI OP

Ključne oblasti, mjere i aktivnosti Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Polazeći od činjenice da je prevencija, sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje nasilja među djecom i mladima od opšteg društvenog interesa, a prihvatajući obaveze iz člana 19. Konvencije o pravima djeteta koji glasi “Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja brine o djetetu”, Interresorni stručni tim za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine, definirao je 3 ključne oblasti – prevencija, tretman i rehabilitacija, 9 mjera i 48 aktivnosti, kako slijedi:

A. Jačanje društvene otpornosti

A.1 Provoditi javne kampanje s ciljem prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i društvu.

A.2 Davati podršku projektima javnih kampanja s ciljem prevencije i sprečavanja nasilja i unapređenja medijske pismenosti u odgojno-obrazovnim ustanovama i društvu.

A.3 Organizirati sjednice Koordinacije ministara obrazovanja i nauke u Federaciji BiH o temi sistemskog pristupa prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

A.4 Unaprijediti saradnju sa svim relevantnim resursima u zajednici u cilju prevencije i sprečavanja nasilja, inicirati donošenje Plana i programa partnerstva između lokalne zajednice i odgojno-obrazovnih ustanova uključivanjem svih resursa u zajednici koji mogu pružiti podršku u prevenciji i sprečavanju nasilja.

A.5 Provoditi sveobuhvatni socio-ekološki model prevencije nasilja u lokalnim zajednicama - „Zajednice koje brinu“.

A.6 Redefinirati i afirmirati ulogu policajca u zajednici i razviti/unaprijediti programe saradnje sa odgojno-obrazovnim ustanovama.

A.7 Razviti i implementirati program „Društveni servis“ u zajednici.

A.8 Provoditi promociju pozitivnih praksi i koncepata življenja i djelovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama, u saradnji sa javnim ličnostima koje su simboli empatičnosti, humanosti, čestitosti, požrtvovanosti, upornosti itd.

A.9 Sačiniti plan za obilježavanje značajnih datuma koji se odnose na borbu protiv nasilja i kontinuirano ih obilježavati u intersektorskoj saradnji.

B. Jačanje materijalno – tehničkih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova za prevenciju i sprečavanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama

B.1 Podržavati projekte nabavke opreme u odgojno-obrazovnim ustanovama u svrhu prevencije nasilja.

B.2 Poboľjšati infrastrukturu odgojno-obrazovnih ustanova radi sprečavanja i suzbijanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama.

B.3 Unaprijediti postojeće i uspostaviti nove sisteme nadzora unutar odgojno-obrazovnih ustanova i u školskom dvorištu.

B.4 Kreirati podsticajno okruženje unutar odgojno-obrazovnih ustanova, afirmirajući ih kao mjesta sa nultom tolerancijom na nasilje, sigurnim mjestom za učenike, nastavnike i druge zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama, koje je zasnovano na zajednički dogovorenom sistemu vrijednosti.

B.5 Uspostaviti sistem anonimnog prijavljivanja nasilja u okviru odgojno-obrazovne ustanove.

C. Podrška istraživanjima o fenomenu nasilja nad i među djecom, posebno u odgojno- obrazovnim ustanovama

C.1 Uspostaviti održivi model saradnje s akademskom zajednicom i organizacijama civilnog društva u smjeru nastavka istraživanja fenomena nasilja nad i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama.

C.2 Pružiti podrške istraživanjima o ulozi roda, rodne dinamike i rodno zasnovanog nasilja.

C.3 Podsticati istraživanja o efektima provedbe programa u oblasti ravnopravnosti spolova i prava rizičnih grupa u svrhu zaštite od nasilja, te programa osnaživanja ranjivih grupa (Roma, izbjeglica, migranata...).

C.4 Kontinuirano pratiti psihofizičko zdravlje učenika i nastavnika, efekte provedenih intervencija i istraživanja o ovoj temi i kreirati efikasne intervencijske postupke na osnovu rezultata provedenih istraživanja.

Č. Unapređenje postojećih i uspostavljanje novih referalnih mehanizama za sprečavanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama

Č.1 Implementirati Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2013) u kojima su precizno definirani **hodogrami djelovanja** u odgojno-obrazovnim ustanovama, kao i u svim drugim relevantnim resorima, kako bi se harmonizirao i ujednačio pristup prevenciji i suzbijanju nasilja nad djecom i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama, poštujući princip „najboljeg interesa djeteta“.

Č.2 Unaprijediti intersektorsku saradnju u procesu provedbe kantonalnih protokola o prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i školskih planova za prevenciju nasilja, te inicirati formiranje školskih koordinacijskih timova za prevenciju nasilja, u kantonima gdje to nije učinjeno.

Č.3 Implementirati Program sekundarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja u FBiH, kao program ranog prepoznavanja indikatora koji mogu dovesti dijete u opasnost da postane počinitelj ili žrtva različitih oblika nasilja i koji omogućava pružanje adekvatnog tretmana djetetu i porodici umjesto određivanja sankcije, u okviru kojeg se pravovremeno reagira na rane znakove neprilagođenog ponašanja, istražuju njihovi uzroci, te se radi na njegovom smanjivanju ili otklanjanju.

Č.4 Izraditi/unaprijediti postojeće i promovirati sheme komunikacije multisektorskog djelovanja (odgojno-obrazovne ustanove, CSR, CMZ, policija, pravosudni organi).

Č.5 Inicirati formiranje mreže mobilnih stručnih timova za krizne intervencije i pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji nasilja/neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštiti učenika u kriznim situacijama, koji osigurava stručnu podršku učenicima, nastavnicima i upravi škola, kako bi se pružila psihološka podrška u suočavanju sa stresnom situacijom, u bliskoj saradnji sa članovima pedagoško-psiholoških službi u školama (psiholozi, pedagozi i socijalni radnici).

Č.6 Osnažiti pedagoško-psihološke službe u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Č.7 Izraditi kodeks ponašanja za učenike, nastavnike i druge zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama, koji se zasniva na etičkom kodeksu i zajednički dogovorenom sistemu vrijednosti.

Ć. EDUKACIJA

Ć.1 Organizirati multisektorske edukacije na nivou profesionalaca različitih stručnih profila iz oblasti odgoja, obrazovanja, zdravstva, rada i socijalne politike, pravosudnih organa i drugih relevantnih resora kako bi se razmijenile dobre prakse i ujednačio pristup zaštiti svakog djeteta u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH, sa posebnim fokusom na promociju hodograma djelovanja, preciznih postupaka u slučaju nasilja nad djecom.

Ć.1.1 Provoditi kontinuirane edukacije svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama u cilju jačanja kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova, posebno nastavnog kadra i uposlenika pedagoško-psiholoških službi u sticanju osnovnih znanja i vještina kako bi mogli pravovremeno prevenirati i u ranoj fazi prepoznati rizike.

Ć.1.2 Kontinuirano jačati kompetencije direktora odgojno-obrazovnih ustanova za kvalitetno rukovođenje zasnovano na kreiranju podsticajne klime za učenje i saradnju.

Ć.1.3 Integrirati teme o medijskoj i informacijskoj pismenosti u formalni sistem obrazovanja i izvršiti edukaciju nastavnog kadra o medijskoj pismenosti.

Ć.1.4. Stvarati zajednice kreativnih nastavnika i razmjenjivati dobre prakse.

Ć.2. JAČANJE KOMPETENCIJA RODITELJA

Ć.2.1 Uspostaviti Škole roditeljstva.

Ć.2.2 Inicirati donošenje Programa partnerstva porodice i odgojno-obrazovnih ustanova.

Ć.3. JAČANJE KOMPETENCIJA UČENIKA

Ć.3.1 Provoditi programe vršnjačke podrške.

Ć.3.2 Davati podršku učeničkim projektima s ciljem sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH.

Ć.3.3 Kontinuirano provoditi aktivnosti na prevenciji nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, sa posebnim fokusom na edukaciju učenika o svim izazovima korištenja informaciono-komunikacijskih tehnologija i načinima zaštite od nasilja i iskorištavanja.

Ć.3.4 Podržavati programe i projekte koji se baziraju na edukaciji o razvijanju funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika osnovnih i srednjih škola.

D.Podrška razvijanju efikasnih vannastavnih i posebnih programa u cilju jačanja otpornosti učenika na rizike

D.1 Razviti metodologiju o registraciji vannastavnih i posebnih programa i harmonizirati je na nivou FBiH.

D.2 Sačiniti katalog registriranih programa u skladu sa specifičnostima kantona, njegujući participativni pristup (učenici, nastavnici, roditelji, NVO), sa uputstvima za realizaciju.

D.3 Podržavati projekte razvijanja funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika osnovnih i srednjih škola.

D.4 Realizirati program pozitivnog razvoja mladih – “Jačanje vještine adolescencije”.

DŽ. INTEGRIRANJE ZDRAVIH ŽIVOTNIH STILOVA U FORMALNI SISTEM OBRAZOVANJA

DŽ.1 Inicirati izradu savremenih kurikuluma za predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, udžbenika i nastavnih materijala koji podržavaju nove sadržaje iz oblasti zdravlja, prevencije ovisnosti i prepoznavanja ranih znakova rizičnog ponašanja te efikasnog i pravovremenog reagiranja na njih.

DŽ.2 Provoditi programe unapređenja zdravlja djece u odgojno-obrazovnim ustanovama.

DŽ.3 Integrirati teme o zdravim životnim stilovima u programe rada odjeljenskih zajednica.

DŽ.4 Implementirati aktivnosti, programe i projekte koji unapređuju vještine za zdrav i siguran život djece i adolescenata.

DŽ.5 Nastaviti sa realizacijom predmeta „Zdravi životni stilovi”.

DŽ.6 Implementirati aktivnosti, programe i projekte za očuvanje mentalnog zdravlja učenika i nastavnika kao „stanja dobrobiti u kojem pojedinac prepoznaje svoje vlastite sposobnosti i kapacitete, u mogućnosti je nositi se s normalnim životnim stresovima, produktivno raditi te je u mogućnosti pridonositi zajednici u kojoj živi”.

DŽ. 7 Davati podršku zdravim stilovima života u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH (FMON).

DŽ.8 Implementirati Program „Zdrave zajednice u Bosni i Hercegovini”.

8. **Provođenje mjera i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH**

9. **PLAN REALIZACIJE AKTIVNOSTI**

A.				
A. 1. Jačanje društvene otpornosti				
	Nosilac aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
A.1.1	Provoditi javne kampanje s ciljem prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i društvu			
	Nadležne institucije na svim nivoima vlasti u FBiH u saradnji s medijskim i produkcijskim kućama u FBiH	a) Promoviran Okvirni plan prevencije nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH b) Informirana javnost o aktivnostima nadležnih institucija u ovoj oblasti	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
A.1.2	Davati podršku projektima javnih kampanja s ciljem prevencije i sprečavanja nasilja i unapređenja medijske pismenosti u odgojno-obrazovnim ustanovama i društvu			
	FMON u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja, osnovnim i srednjim školama u FBiH, produkcijskim i medijskim kućama, NVO	a) Realiziran Program podrške i data sredstva za projekte jačanja svijesti javnosti o važnosti prevencije i sprečavanja nasilja te unapređenja medijske pismenosti u	- Sredstva Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, nadležnih vlasti na svim nivoima - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		odgojno-obrazovnim ustanovama b) Informirana javnost o realiziranim aktivnostima		
A.1.3.	Organizirati sjednice Koordinacije ministara obrazovanja i nauke u Federaciji BiH o temi sistemskog pristupa prevenciji i sprečavanju nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja Interresorni tim za izradu Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine	a) Unaprijeđen pristup kontinuiranom praćenju realizacije aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine i sistemskom pristupu prevenciji i sprečavanju nasilja b) Broj održanih sjednica Koordinacije ministara obrazovanja i nauke u FBiH na kojima je razmatrana ova tema c) Pružena podrška zajedničkim i samostalnim aktivnostima	- Budžetska sredstva	Kontinuirano
A.1.4.	Unaprijediti saradnju sa svim relevantnim resursima u zajednici u cilju prevencije i sprečavanja nasilja, inicirati donošenje Plana i programa partnerstva između lokalne zajednice i odgojno-obrazovnih ustanova uključivanjem svih resursa u zajednici koji mogu pružiti podršku u prevenciji i sprečavanju nasilja			
	Nadležna ministarstva, institucije i ustanove na lokalnom nivou, NVO	a) Sačinjen Plan i program partnerstva	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		b) Provedene zajedničke aktivnosti u saradnji sa zajednicom		
A.1.5.	Provoditi sveobuhvatni socio-ekološki model prevencije nasilja u lokalnim zajednicama - „Zajednice koje brinu“			
	Nadležna ministarstva, lokalne vlasti, ustanove i organizacije, NVO	a) Analizirano stanje, lokalne potrebe i resursi (identificirani faktori rizika i zaštitni faktori) b) Formirana koalicija na nivou lokalne zajednice (vrtići, škole, zdravstvene ustanove, centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje, roditelji, lokalna vlast, mediji i drugi relevantni akteri koji pomažu u identifikaciji prioriteta i razvoju zajedničkih ciljeva c) Razvijene i implementirane strategije za smanjenje faktora rizika i jačanje zaštitnih faktora, na osnovu identificiranih problema i potreba zajednice, formirana koalicija	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		d) Izvršena evalucija efikasnosti implementiranih strategija e) Izvršena procjena održivosti i mogućnosti širenja u FBiH		
A.1.6.	Afirmirati ulogu policajca u zajednici i razviti/unaprijediti programe saradnje sa odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Ministarstva obrazovanja, ministarstva unutrašnjih poslova, lokalne vlasti, NVO	a) Ojačano partnerstvo između policije i odgojno-obrazovnih ustanova, zasnovano na povjerenju i podršci b) Afirmirana preventivna i proaktivna uloga policije i provedba „Marketinga sigurnosti“ (aktivnosti u kojima policija sarađuje sa drugim institucijama ili osobama kako bi dugoročno povećala osjećaj sigurnosti) c) Razvijeni edukativni programi, zasnovani na saradnji policije i odgojno-obrazovnih ustanova, s ciljem prevencije nasilja	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
A.1.7.	Razvijanje i implementacija programa „Društveni servis“ u zajednici			

	Ministarstva obrazovanja, odgojno- obrazovne ustanove, lokalne vlasti, ustanove i organizacije, NVO	a) Razvijeni programi servisnog učenja, učenja kroz angažman učenika i studenata, usmjereni na izgradnju vještina iskustvenim putem, jačanje empatije, samopoštovanja, plemenitosti, osjećaja odgovornosti itd. b) Potpisani protokoli o saradnji između odgojno-obrazovnih ustanova i ustanova u zajednici u kojima će učenici biti angažirani (javne kuhinje, domovi za djecu bez roditeljskog staranja, domovi za starije osobe, službe za preventivnu djelatnost, ustanove za afirmaciju kulture i umjetnosti, odgojni centri itd.) c) Afirmiran razvoj odgojno-obrazovnih ustanova u duhu zajednice koja uči d) Dat doprinos formiranju pozitivnih vrijednosti i stavova		
--	---	---	--	--

		e) Ostvaren visok stepen participacije učenika u procesu učenja i odlučivanja oko sadržaja, metoda i aktivnosti / oblasti kulture, ekologije, političkog obrazovanja, zdravlja, socijalnih usluga f) Uspostavljena saradnja na međunarodnom nivou u provedbi servisnog učenja g) Izgrađena baza pozitivnih praksi / virtualna zajednica		
A.1.8.	Promovirati pozitivne prakse i koncepte življenja i djelovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama, u saradnji sa javnim ličnostima koje su simboli empatičnosti, humanosti, čestitosti, požrtvovanosti, upornosti itd.			
	Ministarstva obrazovanja, organizacije mladih, predstavnici lokalne zajednice, pozitivne javne ličnosti itd.	a. Razvijeni programi saradnje b. Kreiran pozitivan kontranarativ negativnim pojavama u društvu	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
A.1.9.	Obilježiti značajne datume koji se odnose na borbu protiv nasilja u intersektorskoj saradnji			
	Nadležna ministarstva svih relevantnih resora, odgojno-obrazovne ustanove, učenici,	a. Sačinjen kalendar/plan obilježavanja značajnih datuma, posebno Dana borbe protiv vršnjačkog	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

	nastavnici, roditelji, lokalna zajednica, NVO	nasilja u intersektorskoj saradnji b. Obilježeni značajni datumi c. Dat doprinos razbijanju stereotipa o društveno prihvatljivim oblicima nasilja		
	A. Jačanje materijalno – tehničkih kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova za sprečavanje i suzbijanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Nosilac aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
B.1.1.	Podržavati projekte nabavke opreme u odgojno-obrazovnim ustanovama u svrhu prevencije nasilja			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja	- Izvršena analiza potreba za nabavkom opreme u odgojno-obrazovnim ustanovama u kantonima - Identificirani prioriteti - U saradnji sa odgojno-obrazovnim ustanovama, pripremljeni projekti nabavke opreme - U saradnji sa FMON-om provedena procedura apliciranja za dobijanje sredstava, u okviru Programa: „Provođenje mjera i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH“	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	U skladu sa raspisanim javnim pozivima

B.1.2.	Poboljšati infrastrukturu odgojno-obrazovnih ustanova radi sprečavanja i suzbijanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Ministarstva obrazovanja u saradnji sa odgojno-obrazovnim ustanovama	• Urađena analiza potreba za prilagodbom školskih zgrada i dvorišta • Dat doprinos poboljšanju infrastrukture	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
B.1.3.	Unaprijediti postojeće i uspostaviti nove sisteme nadzora unutar odgojno-obrazovnih ustanova i u školskom dvorištu			
	Ministarstva obrazovanja u saradnji sa odgojno-obrazovnim ustanovama, sigurnosnim agencijama itd.	• Instalirani sistemi videonadzora kako bi se unaprijedila sigurnost učenika i nastavnog osoblja u školama • Izvršena integracija videonadzora sa alarmnim sistemima, koji omogućavaju automatsko slanje upozorenja ili aktiviranje sirena u slučaju provala ili drugih sigurnosnih problema • Instaliran elektronski sistem za uzbunjivanje • Uspostavljen sistem fizičko-tehničkog obezbjeđenja	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		• Educirani policajci za preventivni rad u odgojno-obrazovnim ustanovama • Uvedeni sistemi dežurstva • Implementirani programi prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika, čime se prednost daje edukaciji i prevenciji negoli fizičkoj ili sofisticiranijoj tehničkoj zaštiti • Afirmiran interdisciplinarni pristup sigurnosti učenika i osoblja unutar škole i u dvorištu • U sveobuhvatan plan sigurnosti škole uključeni zaposleni u školi, roditelji, učenici, predstavnici lokalne zajednice, općinske/gradske uprave, policije, vatrogasnih službi, zdravstvenih ustanova itd.		
--	--	---	--	--

B.1.4.	Kreirati podsticajno okruženje unutar odgojno-obrazovnih ustanova, afirmirajući ih kao mjesta sa nultom tolerancijom na nasilje			
		• Razvijene školske politike i hodogrami za interesorno djelovanje u najboljem interesu djeteta • Uspostavljen školski koordinacijski tim za rješavanje problema nasilja • Razvijen akcijski plan za djelovanje KT • Sprečavanje nasilja integrirano u svakodnevni rad škole i dat doprinos izgradnji školske kulture koja ne tolerira nasilje • U školi se njeguje atmosfera uvažavanja, razumijevanja i tolerancije. (Samo se u školi u kojoj vlada pozitivna atmosfera, u kojoj su svi akteri/ke zaštićeni/e, u kojoj se problemi rješavaju nenasilnim metodama, može učiti o nenasilju) • Kroz svoju teoriju i praksu, škole podstiču: učenje, razvijanje i njegovanje kulture ponašanja i tolerancije, 0% tolerancije prema nasilju u		Kontinuirano

		školi, građansku hrabrost i odgovornost • Nastavnici/e kroz nastavne i vannastavne aktivnosti promoviraju modele nenasilne komunikacije, međusobne tolerancije i uvažavanja organiziranjem kreativnih radionica, debata i sličnih aktivnosti • Na roditeljskim sastancima se organiziraju predavanja o temi vršnjačkog nasilja, metoda prevencije, jačanja otpornosti...		
B.1.5.	Uspostaviti sistem anonimnog prijavljivanja nasilja u okviru odgojno-obrazovne ustanove			
	Ministarstva obrazovanja, odgojno-obrazovne ustanove	• Uspostavljen adekvatan mehanizam/sistem anonimnog prijavljivanja (npr. sandučić povjerenja“) • Definirana uloga stručnih službi škole u procesu odgovaranja na anonimne prijave • Uključeni učenici iz vijeća učenika u proces • Odgovoreno na pitanja i odgovori postavljeni na pano u blizini „sandučeta povjerenja“ • Konstantno se prati stanje i prikupljaju podaci o nasilju	- Budžetska sredstva	Kontinuirano

		Razvijena klima općeg povjerenja i saradnje u školi		
	B. Podrška istraživanjima o fenomenu nasilja nad i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Nosioci aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
C.1	Uspostaviti održivi model saradnje s akademskom zajednicom i organizacijama civilnog društva u smjeru nastavka istraživanja fenomena nasilja nad i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Ministarstva obrazovanja u saradnji s akademskom zajednicom i organizacijama civilnog društva	a) Istraživanje i praćenje lokalnih, regionalnih i globalnih kretanja navedenih fenomena b) Razvijen i unaprijeđen odgovor u skladu sa rezultatima istraživanja	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
C.2	Pružiti podršku istraživanjima o ulozi roda, rodne dinamike i rodno osnovanog nasilja			
	Ministarstva obrazovanja u saradnji s akademskom zajednicom i organizacijama civilnog društva, Gender centar Vlade FBiH	a) Provedena istraživanja b) Objavljeni rezultati i preporuke za postupanje institucija	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
C.3.	Podržavati istraživanja o efektima provedbe programa u oblasti ravnopravnosti spolova i prava rizičnih grupa u svrhu zaštite od nasilja, te programa osnaživanja ranjivih grupa (poput Roma, izbjeglica i migranata...)			
	Resorna ministarstva u saradnji sa akademskom zajednicom i organizacijama civilnog društva	a) Provedena istraživanja b) Objavljeni rezultati i preporuke za postupanje institucija	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

C.4	Kontinuirano pratiti psihofizičko zdravlje učenika i nastavnika, efekte provedenih intervencija i istraživanja o ovoj temi i kreirati efikasne intervencijske postupke na osnovu rezultata provedenih istraživanja			
	Ministarstva obrazovanja u saradnji sa akademskom zajednicom, centrima za mentalno zdravlje, organizacijama civilnog društva	a) Provedena istraživanja b) Objavljeni rezultati i preporuke za postupanje institucija c) Provedene efikasne intervencije	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
	Č. Unaprijediti postojeće referalne mehanizame za sprečavanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i uspostaviti nove			
	Nosioci aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
Č.1	Implementirati Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH) u kojima su precizno definirani hodogrami djelovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama, kao i u svim drugim relevantnim resorima, kako bi se harmonizirao i ujednačio pristup prevenciji i suzbijanju nasilja nad djecom i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama, poštujući princip „najboljeg interesa djeteta“			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja	a) Usklađeni i promovirani hodogrami djelovanja u slučajevima nasilja nad djecom u svim resorima b) Unaprijeđen pristup pravovremenom djelovanju u prevenciji i suzbijanju nasilja nad djecom i među djecom, posebno u odgojno-obrazovnim ustanovama, poštujući princip „najboljeg interesa djeteta“	- Budžetska sredstva	Kontinuirano

Č.2	Unaprijediti intersektorsku saradnju u procesu provedbe kantonalnih protokola o prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama i školskih planova za prevenciju nasilja, te inicirati formiranje školskih koordinacijskih timova za prevenciju nasilja, u kantonima gdje to nije učinjeno			
	Resorna ministarstva, potpisnici kantonalnih protokola o prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama	• Postojeći protokoli o postupanju u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama za djecu/mlade, roditelje i nastavno osoblje unaprijeđeni i harmonizirani na nivou Federacije BiH • Implementirane mjere za unapređenje postojećih procedura u cilju efikasnije zaštite i sigurnosti učenika u školama, s posebnim osvrtom na postupanje u kriznim, iznenadnim situacijama, u kojim se zahtijeva multisektorski pristup • Dostupne i vidljive sheme komunikacije za prijavu kriznog događaja u školi • Organizirane edukacije za profesionalce u školama, policiju, centre za socijalni rad i zaštitu mentalnog zdravlja • Jasno definirani planovi djelovanja sa precizno	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		utvrđenim obavezama i zadacima različitih resora • Urađeni školski planovi za prevenciju nasilja, te formirani školski koordinacijski timovi za prevenciju nasilja, u kantonima gdje to nije učinjeno		
Č.3	Implementirati Program sekundarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja u Federaciji BiH kao program ranog prepoznavanja indikatora koji mogu dovesti dijete u opasnost da postane počinitelj ili žrtva različitih oblika nasilja			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja koji odluče implementirati Program; centri za socijalni rad; centri za mentalno zdravlje	• Unaprijeđena provedba Programa u Kantonu Sarajevo, Unsko-sanskom i Kantonu 10 i proširena njegova implementacija i na druge zainteresirane kantone u FBiH • Izvršene intervencije u postojećim zakonskim propisima i doneseni novi zakonski i podzakonski akti koji definiraju sistemsku provedbu ovog Programa. (Pravilnik o vođenju evidencija o neprihvatljivim oblicima ponašanja i zaštite učenika, te Pravilnik o načinu i obliku provođenja odgojno-obrazovne podrške i	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		stručnog tretmana (osnovne škole) • Pružen adekvatan tretman djetetu i porodici umjesto određivanja sankcije • Pravovremeno se reagira na rane znakove neprilagođenog ponašanja, istražuju njihovi uzroci uzroka, te se radi na njegovom smanjivanju ili otklanjanju • Za dijete u riziku sačinjen individualni plan podrške (ili individualni plan brige za cijelu porodicu), a ukoliko on ne daje očekivane rezultate i/ili ako se desio iznenadni događaj u školi ili izvan nje, a za koji postoji saznanje da može ugroziti najbolji interes učenika (npr. nasilje u školi, izvan škole, zanemarivanje i sl.), angažirane stručne službe škola da u što kraćem roku organiziraju multisektorski sastanak		
--	--	---	--	--

		kojem u isto vrijeme prisustvuju: roditelji svih uključenih učenika, stručna služba škole, direktor škole, predstavnici nadležne službe za socijalni rad, predstavnici nadležnog centra za mentalno zdravlje, predstavnik nadležne policijske uprave i druge osobe ili predstavnici institucija po procjeni stručne službe škole		
Č.4	Izraditi i promovirati sheme komunikacije multisektorskog djelovanja (odgojno-obrazovne ustanove, CSR, CMZ, policija, pravosudni organi)			
	Ministarstva obrazovanja, ministarstvo unutrašnjih poslova – uprava policije, ministarstvo zdravstva, tužilaštvo, centar za mentalno zdravlje, zavodi za hitnu medicinsku pomoć, domovi zdravlja, centar za socijalni rad	• Formirana Radna grupa za izradu dokumenta/sheme komunikacije multisektorskog postupanja u iznenadnim, kriznim situacijama • Povećana odgovornost te multisektorski pristup svakom problemu u kojem je ugrožen interes djece/učenika • Poboljšane procedure multisektorskog djelovanja u kriznim situacijama	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	

		• Unaprijeđen stalni kanal komunikacije za prijavu događaja, kako bi se pravovremeno reagiralo na situacije • Definirani krizni događaji i njihovi nivoi • Definiran proces planiranja, pripreme i reakcije u izuzetnim, kriznim događajima • Izrađene i usvojene opšte procedure postupanja u iznenadnim, kriznim događajima • Razvijene komunikacijske šeme (s policijom i pravosudnim organima, sa socijalnim i zdravstvenim službama...) • Izanalizirane prostorne potrebe i resursi (obavezna prostorija za obavljanje razgovora s roditeljima i djetetom u školi za vrijeme kriznog događaja) • Provedena obuka za školsko osoblje, učenike i roditelje • Zaštićena privatnost (da bi se izbjegla trauma i stigmatizacija) • Ostvarena komunikacija s medijima, po Smjernicama (da bi se izbjeglo širenje dezinformacija, povećanje tjeskobe i nepovjerenja u školski sistem)		
--	--	---	--	--

		• Izvršena evaluacija i revizija • Afirmirana neprocjenjiva vrijednost i moć zajedničkog djelovanja		
Č.5	Inicirati formiranja mreže mobilnih stručnih timova za krizne intervencije i pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji nasilja/neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštiti učenika u kriznim situacijama			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja, ministarstva unutrašnjih poslova, ministarstva za rad, socijalnu politiku, ministarstva zdravstva	• Zakonski utemeljeno formiranje mobilnih stručnih timova za krizne intervencije i pružanje savjetodavne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama u prevenciji nasilja/neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštiti učenika u kriznim situacijama • Definiran sastav mobilnog tima: stručna lica iz oblasti koje se odnose na zaštitu učenika: doktor, psiholog, psihoterapeut, pedagog, profesionalac iz oblasti socijalne zaštite, stručnjak iz oblasti kriminologije i sigurnosti...) • Stručni tim osigurava stručnu podršku učenicima, nastavnicima i upravi škola, kako bi se pružila psihološka podrška u suočavanju sa stresnom situacijom, u bliskoj saradnji sa članovima	- Budžetska sredstva	

		pedagoško-psiholoških službi u školama (psiholozi, pedagozi i socijalni radnici) • Pružena psihološka podrška nakon kriznog događaja i pružena pomoć učenicima i prosvjetnim radnicima kako bi se smanjio intenzitet stresnog događaja i pomoglo pri izboru strategija suočavanja, te lakše i brže nastavilo vršenje redovnih, svakodnevnih školskih aktivnosti u školskim zajednicama, nakon iznenadnog stresnog događaja • Djeci i mladima pružena psihosocijalna podrška u kriznim okolnostima, kako bi se smanjila njihova uznemirenost, strah i psihološka patnja koji mogu kratkoročno i dugoročno ugroziti njihovo mentalno zdravlje te kako bi se uspostavio osjećaj ne samo fizičke nego i psihološke sigurnosti. To je iznimno važno za dugoročnu dobrobit djece i razvoj njihovog potencijala za posttraumatski rast • Kreirana posebna e-mail adresa za komuniciranje sa stručnim timom.		
--	--	---	--	--

		• Definiran Plan za kriznu komunikaciju u okviru odgojno-obrazovnih ustanova, kao interaktivni proces razmjene informacija i mišljenja među pojedincima i grupama, a ključno je pravilno identificirati ciljanu javnost i kreirati adekvatan sadržaj poruke s procjenom šta treba reći kako bi se proizvela željena reakcija ili prevenirala neželjena • Sačinjena shema komunikacije za prijavu incidenta u školi • Realizirane obuke za postupanje škole, službi socijalne zaštite, centara za mentalno zdravlje i policijskih službenika u slučaju hitnih kriznih događaja u školi		
Č.6.	Osnažiti pedagoško-psihološke službe u odgojno-obrazovnim ustanovama			
	Resorna ministarstva	• Izvršena analiza postojećih kadrova u pedagoško-psihološkim službama u odgojno-obrazovnim ustanovama • Sačinjen plan osnaživanja PPS novim stručnim kadrom, po mogućnosti da svaka škola ima pedagoga i psihologa	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	

		• Harmonizirani propisi koji utvrđuju normativ za broj stručnih saradnika u PPS • S obzirom na važnost koju ima u okviru odgojno-obrazovne ustanove, ojačane pedagoško-psihološke službe u školama, kako bi se moglo reagirati na prve znakove netipičnog ponašanja učenika i poduzeti adekvatni potupci, pogotovo u rješavanju akutnih kriznih situacija • Osigurana finansijska sredstva za nabavku psiholoških testova, dijagnostičkog instrumentarija u školama, jer škole nemaju isti • Zaposlen određeni broj socijalnih radnika, psihologa, pedagoga u službama socijalne zaštite, kako bi u punom kapacitetu mogli odgovoriti zahtjevima iz škola i društva u cjelini, odnosno pružiti adekvatnu podršku djeci i porodicama • Zaposlen dodatni broj psihologa u centre za mentalno zdravlje i dodatno educirani za rad i saradnju sa školskim zajednicama • Kontinuirano jačanje kompetencije pedagoga,		
--	--	--	--	--

		psihologa i socijalnih radnika i jasnim pravilima definiran način postupanja u određenim kriznim situacijama, sa posebnim fokusom na saradnju između roditelja i odgojno-obrazovne ustanove		
Č.7.	Poštovati Etički kodeks i Kodeks ponašanja za učenike, nastavnike i druge zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama, koji se zasniva na zajednički dogovorenom sistemu vrijednosti			
	Ministarstva obrazovanja, odgojno-obrazovne ustanove	• Definirani osnovni principi i vrijednosti školske zajednice (cijeniti vrijednost i ugled svakog pojedinca, podsticati razvoj; raditi na jačanju demokratskog duha; poštovati različitost; braniti jednake mogućnosti za sve...) • Poštuju se principi ponašanja nastavnika (brinu se o zdravlju, razvoju, napretku, sigurnosti, dobrobiti svih učenika; žele se profesionalno razvijati; uvažavaju učenike; pružaju pozitivan model ponašanja; ne diskriminiraju nikoga; prepoznaju svaku diskriminaciju i stereotipe i interveniraju, bez obzira na to ko je žrtva ili počinitelj;	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	

		promoviraju nenasilje, inkluziju, interkulturalno obrazovanje; trude se zaštititi učenike kod kojih postoji rizik od društvene isključenosti i loših rezultata; tretiraju i podučavaju učenike na način koji podiže samopouzdanje, samosvijest i spoznaju o vlastitoj vrijednosti, ne upuštaju se ni u jedan oblik seksualnog ponašanja s učenicima itd. • Poštuju se roditeljska prava, privatnost; osigurava roditeljima i starateljima redovan pristup tačnim informacijama, te im je omogućen razgovor o razvoju i napredovanju njihove djece; nastoje se razumjeti i poštivati različito porijeklo, porodično okruženje i kulture zastupljene u školskoj i široj zajednici, te djeluje aktivno u promoviranju i uspostavi harmoničnih odnosa između škole i lokalne zajednice kojoj škola pripada;		
--	--	--	--	--

		• Nastoji se u svakom trenutku dati primjer visokog etičkog i profesionalnog standarda, te njegovati povjerenje javnosti; uloženi svi naponi kako bi sačuvali dignitet i pospješili status odgoja i obrazovanja i uspostavili klimu koja u obrazovanje privlači pojedince dostojne povjerenja; shvataju svoj profesionalni status kao nešto srazmjerno njihovoj posvećenosti cjeloživotnom učenju i stalnom razvijanju profesionalnih vještina, znanja i razumijevanja; nastoje održati dobro mentalno i tjelesno zdravlje; ne uznemiravaju kolege, niti prema njima poduzimaju diskriminirajuće postupke koji bi mogli negativno uticati na sposobnost ispunjavanja profesionalnih i ugovorom predviđenih obaveza; prijavljuju, ukoliko primijete, kako neko od saradnika svojim ponašanjem ozbiljno krši Etički kodeks;		
--	--	---	--	--

		• Roditelji poštuju školska pravila i propise; uvijek se ponašaju dostojanstveno; poštuju osoblje škole; osiguravaju da njihova djeca redovno pohađaju nastavu; prijavljuju izostanke; podržavaju školu putem dobrovoljnog rada tamo gdje je moguće i gdje se to od njih traži; doprinose, gdje je moguće i primjereno, aktivnostima lokalne zajednice • Učenici nastoje u svakom trenutku poštivati demokratski ustanovljene propise razredne zajednice; nastoje ostvarivati svoje lične potencijale i ambicije; poštuju i tretiraju druge onako kako bi i sami htjeli biti poštivani i tretirani; odupiru se motiviranju, nagovaranju od strane vršnjaka ili ličnim porivima neljubaznosti na osnovu rodne ili etničke pripadnosti, kulturnih razlika, posebnih potreba, jezika, religije ili seksualne orijentacije; učestvuju u		
--	--	--	--	--

		procesima koji doprinose efikasnom radu demokratski izabranog vijeća učenika škole; odupiru se bilo kakvom motiviranju, nagovaranju od strane vršnjaka ili ličnim porivima da budu nasilni prema drugoj osobi, te odmah prijavljuju odraslima ako sami budu podvrgnuti nasilju ili vide nasilje nad nekim drugim u školi i izvan nje; učestvuju u dobrovoljnim nastavnim i vannastavnim aktivnostima u skladu sa vlastitim mogućnostima; pohađaju redovno nastavu i dolaze u školu na vrijeme; pružaju dobrodošlicu i uključuju u rad i igru vršnjake i nove učenike itd. (Etički kodeks, APOSO BIH, 2011)		
			-	
	Ć. EDUKACIJA			
	Nosilac aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
Ć.1	Organizirati multisektorske edukacije za profesionalce različitih stručnih profila iz oblasti odgoja, obrazovanja, zdravstva, rada i socijalne politike, pravosudnih organa i drugih relevantnih resora kako bi			

se razmijenile dobre prakse i ujednačio pristup zaštiti svakog djeteta u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH				
	Resorna ministarstva, NVO	• Provedbom multisektorskih edukacija omogućeno predstavnicima/ama institucija i nevladinih organizacija da sagledaju okvire rada drugih stručnjaka i institucija, kao i da se upoznaju sa mogućnostima i ograničenjima drugih institucija, međusobno povežu i uspostave kvalitetniju saradnju na svim nivoima • Ostvaren cilj multisektorske edukacije - upoznavanje svih subjekata u sistemu djelovanja i zaštite o koracima i međusobnoj saradnji u preventivnom radu i u postupanju u slučajevima nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama • Provedene edukacije posvećene hodogramima djelovanja svih relevantnih subjekata u procesu prevencije i sprečavanja	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama		
Č.1.1	Provoditi kontinuirane edukacije svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama u cilju jačanja kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova, posebno nastavnog kadra i uposlenika pedagoško-psiholoških službi u sticanju osnovnih znanja i vještina kako bi mogli pravovremeno prevenirati i u ranoj fazi prepoznati rizike			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, stručnjaci iz relevantnih oblasti, NVO	- Nastavnici educirani o prepoznavanju znakova neprihvatljivog ponašanja, upravljanja konfliktnim situacijama i načinima uspostavljanja pozitivne kulture učenja, podsticajnih uslova za razvoj učenika i sigurnog okruženja - Provedene edukacije nastavnika, pedagoga, psihologa o hodogramima djelovanja svih relevantnih subjekata u procesu prevencije i sprečavanja nasilja - Ojačane kompetencije svih zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama u cilju jačanja kapaciteta odgojno-obrazovnih ustanova, posebno nastavnog kadra i uposlenika pedagoško-psiholoških službi u sticanju osnovnih znanja i vještina kako bi mogli	- Sredstva Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, nadležnih vlasti na svim nivoima - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		pravovremeno prevenirati i u ranoj fazi prepoznati rizike		
Ć.1.2	Kontinuirano jačati kompetencije direktora odgojno-obrazovnih ustanova za kvalitetno rukovođenje zasnovano na kreiranju podsticajne klime za učenje i saradnju			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, stručnjaci iz relevantnih oblasti, NVO	- Kontinuirano održavane edukacije direktora odgojno-obrazovnih ustanova o temama koje su posvećene prevenciji i sprečavanju nasilja („Prevencija nasilja i zaštita učenika“ „Zaštita mentalnog zdravlja učenika, nastavnika i direktora“; „Sigurnost učenika u digitalnom okruženju“ itd.) - Ojačane kompetencije direktora odgojno-obrazovnih ustanova za kvalitetno rukovođenje zasnovano na kreiranju podsticajne	- Budžetska sredstva	Kontinuirano

		klime za učenje i saradnju		
Č.1.3	Izvršiti edukaciju nastavnog osoblja i direktora o medijskoj pismenosti			
	Resorna ministarstva u saradnji sa medijskim i produkcijskim kućama, akademskom zajednicom	• Provedene edukacije i ojačana sposobnost nastavnika da kritički razmišljaju pri interpretaciji medijskih sadržaja • Izoštrena sposobnost prepoznavanju lažnih vijesti • S obzirom da je veliki broj novih medijskih/komunikacionih platformi koje su se razvile usljed tehnološkog razvoja stvorio velike izazove, nastavnici su educirani kako razviti vještine za kritičku analizu uloge medija u društvu i sadržaja medijske proizvodnje, kako prepoznati kršenja ljudskih prava u medijima, kakvi mehanizmi zaštite ličnih podataka na mrežama postoje itd. • Lažne vijesti, prikriveno oglašavanje, govor mržnje, cyberbullying, rodni i rasni stereotipi – neke su od tematskih oblasti koje se	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		integriraju u programe edukacije		
Ć.1.4	Stvaranje zajednice kreativnih nastavnika i razmjena dobrih praksi			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, odgojno- obrazovne ustanove, NVO	- Inovativni nastavnici prepoznati, a njihove pozitivne prakse u prevenciji i sprečavanju nasilja afirmirane - Data podrška programima i projektima koji se zasnivaju na kreativnim rješenjima za stvaranje školske zajednice koja je zasnovana na podršci, prihvatanju, podsticanju, saradnji, empatiji, nenasilju i drugim pozitivnim vrijednostima	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
	Ć. JAČANJE KOMPETENCIJA RODITELJA			
	Nosioci aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
Ć.1.1	Uspostavljanje „Škole roditeljstva“			
	Ministarstva obrazovanja, odgojno- obrazovne ustanove, prosvjetno-pedagoški	- Uspostavljene „Škole roditeljstva“ pri odgojno-obrazovnim ustanovama - Izrađen edukativni materijal za roditelje s ciljem razvijanja i unapređenja zdravstveno-	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

	zavodi/Institut, Vijeća roditelja, NVO	psihološko-pedagoških kompetencija i pedagoške kulture roditelja od trudnoće do punoljetstva te informiranje o roditeljskim pravima, obavezama i mreži podrške kako bi svako dijete raslo sretno i ostvarilo svoj puni potencijal • Promoviran intersektorski pristup (sektor obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite) u edukaciji roditelja o temama koje su posvećene razvoju empatije, socijalnih vjestina, nenasilnog rješavanja konflikata, samopoštovanja, samokontrole, odgojnim metodama itd. • Roditeljima data sistemska podrška u edukaciji i kontinuirano vršeno jačanje roditeljske kompetencije • Roditelji upoznati sa hodogramima djelovanja, sigurnosno - zaštitnim programima u odgojno- obrazovnim ustanovama, kao i o njihovim pravima, obavezama i odgovornostima • Roditelji kontinuirano educirani iz područja sigurnosti i zaštite djece, te kako se ponašati u		
--	---	---	--	--

		kriznim situacijama i nakon njih, o pružanju prve pomoći i sl. • U okviru edukacija roditelji informirani o svim općim i posebnim programima koji se provode u okviru prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama		
Ć.1.2	Inicirati donošenje Programa partnerstva porodice i odgojno-obrazovnih ustanova			
	Odgojno-obrazovne ustanove u saradnji sa Vijećem roditelja	• Kreiran Program partnerstva porodice i odgojno - obrazovnih ustanova • U dokumentu ispoštovani principi usaglašenosti u pogledu ciljeva, zajedničkog planiranja i odlučivanja, mogućnosti različitih modela uključivanja roditelja u školsku zajednicu, a sve u najboljem interesu djece • Ispoljena kreativnost prilikom kreiranja Programa partnerstva, te ponuđene različite mogućnosti saradnje: formiranje grupa roditelja za podršku; edukacije roditelja - stručnjaka za pojedine oblasti koje se tiču odgoja djece, prevencije nasilja itd.,		Kontinuirano

		povezivanje sa resursima u zajednici itd.		
	Č.3. JAČANJE KOMPETENCIJA UČENIKA			
	Nosilac aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
Č.3.1	Provoditi programe vršnjačke podrške			
	Ministarstva obrazovanja, odgojno-obrazovne ustanove, vijeća učenika, NVO	- Ojačana uloga vijeća učenika, te u program rada vijeća integrirana tema o nenasilnoj komunikaciji, prevenciji neprihvatljivih oblika ponašanja, pozitivnim kontranarativima nasilničkim obrascima ponašanja itd. - Formiran vršnjački tim za podršku koji vodi interaktivne vršnjačke radionice u nižim razredima škole, zajednički razmatraju probleme sa kojima se suočavaju i pronalaze mehanizme za njihovo rješavanje	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		• Učenici učestvuju u radionicama na kojima stiču znanja, iskustva i vještine neophodne za iniciranje i aktivno učešće u smanjenju nasilja u školi • Aktivnostima se razvijaju: poštovanje dječijih prava, tolerancija, drugarstvo, uvažavanje i empatija, kao i osjećaj timskog duha, osjećanja zajedništva, ali i jačanje kritičnosti i suprotstavljanje neprimjerenim načinima ponašanja u školi, a uspostavljaju se skladni i konstruktivni socijalni odnosi, te podstiče socijalna integracija • Data podrška programima i projektima koji jačaju vršnjačku podršku i povezanost		
Č.3.2				

Davati podršku učeničkim projektima s ciljem sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH				
	FMON, kantonalna ministarstva obrazovanja, odgojno-obrazovne ustanove, vijeća učenika, NVO	- Realiziran program FMON-a: „Podrška učeničkim projektima s ciljem sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH“ (Program se realizira putem javnog poziva, a namijenjen je osnovnim i srednjim školama za apliciranje sa projektima učenika kojima se razvijaju tolerancija, empatija, vršnjačka podrška, nenasilni obrasci ponašanja, u svrhu sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama) - Ostvarena svrha programa: Kroz učeničke projekte i aktivizam mladih doprinijeti razvoju tolerancije, empatije, vršnjačke podrške, nenasilnih obrazaca ponašanja s ciljem sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama	Budžet Federacije Bosne i Hercegovine za 2024. godinu („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/24) - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		• Izvršena evaluacija Programa • Data podrška i drugim programima i projektima koji jačaju vršnjačku podršku		
Ć.3.3.	Kontinuirano provoditi edukacije o prevenciji nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, sa posebnim fokusom na edukaciju učenika o svim izazovima korištenja informaciono-komunikacijskih tehnologija i načinima zaštite od nasilja i iskorištavanja			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, NVO, MUP	• Provedena edukacija učenika o Smjernicama za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini, u kojima su profesionalcima u policiji, tužilaštvima, sudovima, obrazovnim, socijalnim, medicinskim i drugim institucijama date smjernice kako da na vrijeme prepoznaju, reagiraju i poduzimaju odgovarajuće mjere u slučajevima nasilja nad djecom u digitalnom okruženju	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		• Učenici upoznati sa linijama za podršku i provjerenim edukativnim materijalima (Prijava cyberbullyinga na platformama Centra za sigurni internet na www.sigurnodijete.ba ili putem besplatne SOS linije za podršku 0800 22 323) • Učenici su educirani o tome na koji način se internet koristi u obrazovne svrhe, kao i u svrhu zabave, ali sigurne zabave, kao i o nasilnim oblicima ponašanja korisnika interneta i o načinima na koje mogu od njih da se zaštite • Provedene edukacije o odgovornom ponašanju na internetu, o opasnosti dijeljenja ličnih informacija i na koji način se zaštititi od neželjenih i nezakonitih sadržaja • U saradnji sa učenicima izrađeni informacioni materijali za djecu i roditelje o sigurnom korištenju IKT-a		
--	--	--	--	--

Ć.3.4	Podržavati projekte razvijanja funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika javnih osnovnih i javnih srednjih škola			
	FMON u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja	• Realiziran Javni poziv • Kroz podršku projektima primjene savremenih i inovativnih metoda i oblika odgojno-obrazovnog rada i nabavke nastavnih sredstava poboljšan kvalitet odgoja i obrazovanja i dat doprinos razvoju funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika javnih osnovnih i javnih srednjih škola • Sredstva raspoređena na području cijele Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno svih deset kantona • Raspodjela sredstava izvršena na osnovu prijedloga prioriteta kantonalnih ministarstava	Budžet Federacije Bosne i Hercegovine za 2024. godinu („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/24)	Do kraja realizacije Javnog poziva

D.1	Davati podršku razvijanju efikasnih vannastavnih i posebnih programa u cilju jačanja otpornosti učenika na rizike			
Resorna ministarstva, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, predstavnici lokalne zajednice, NVO	• Primijenjena Opća metodologija o registraciji vannastavnih i posebnih programa u FBiH • Sačinjen katalog registriranih programa u skladu sa specifičnostima kantona, sa uputstvima za realizaciju (KS npr. ima šest programa – prevencija ovisnosti, prevencija nasilja, program kulture sjećanja, ekologija, poduzetništvo i finansijska pismenost, te program ‘Ostani smiren’) • Kreiran set aktivnosti za svaki registrirani program koji će se realizirati u školama, u zavisnosti od nivoa obrazovanja • Omogućeno svakom djetetu da odabere aktivnosti u skladu sa vlastitim afinitetima • Kreirani posebni i vannastavni programi prevencije nasilja, uz iskorištavanje svih resursa odgojno-obrazovne ustanove i lokalne zajednice (kulturnih,	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano	

		umjetničkih, sportskih, ekoloških, humanih itd.) koji doprinose sveobuhvatnom razvoju ličnosti djece i učenika kroz postizanje jasnih ishoda učenja • Osmišljeni i implementirani programi koji omogućuju učenicima da razviju duboko razumijevanje različitih nivoa rezilijentnosti, istovremeno prepoznajući ključnu ulogu prevencije u očuvanju dobrobiti i integriteta, te doprinose razvoju cjelovite ličnosti djece i učenika putem razvoja ključnih kompetencija, promoviranja ravnopravnosti, uloge i značaja porodičnog i školskog okruženja i podizanja svijesti o važnosti prevencije • Kreirani programi putem čijih se odgojno-obrazovnih sadržaja osnažuju djeca u odgovornom i samozaštitnom ponašanju (razvoj pozitivne slike o sebi, stjecanje socijalnih vještina u smislu samozaštite, odupiranja nasilnom ponašanju, odgoj za i o		
--	--	---	--	--

		dječijim pravima, odgoj za zdrave stilove života) • Data podrška programima razvijanja funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika osnovnih i srednjih škola • Podržani programi i projekti koji podržavaju pitanje rodni normi i vrijednosti (npr. uspostavljanje klubova „Budi muško“, Institut za populaciju i razvoj, koji kroz vršnjačku edukaciju i set efikasnih aktivnosti promoviraju „zdrave životne stilove i nenasilno rješavanje konflikata među vršnjacima“. „Budi muško“ klubovi stavljaju akcenat na rodne nejednakosti i razbijanje rodni predrasuda. Shvatanja o tome šta znači biti „pravi muškarac“, ili „prava žena“, predrasude i stereotipi o vršnjacima koji su u tom smislu drugačiji, često se nalaze u osnovi nasilničkog ponašanja, ali i biranja žrtve vršnjačkog nasilja)		
--	--	--	--	--

		.		
D.2	Realizirati program pozitivnog razvoja mladih – Lions Quest – “Vještine za adolescenciju “			
	Federalno i kantonalna ministarstva obrazovanja koja su dala saglasnost za provedbu programa, UNODC	- Izvršeni odabir kantona (saglasnost kantonalnog ministarstva obrazovanja) i škola u kojima će se program provoditi - Nastavnici, pedagozi, psiholozi itd. educirani za provedbu Programa namijenjenog adolescentima od 11 do 14 godina - Realizirane teme: odgovorno donošenje odluka, postavljanje ciljeva i odgovornost, pozitivni odnosi, društveno korisno učenje (tzv. service-	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Do kraja realizacije Programa

		learning), vještine komunikacije • Izvršena evaluacija i monitoring Programa (Lions Quest se nalazi među šest najuspješnijih naučno evaluiranih programa socijalno-emocionalnog učenja. To je program pozitivnog razvoja mladih od predškolske do srednjoškolske dobi, utemeljen na istraživanjima. Evaluacija programa u svijetu je pokazala da ima brojne prednosti za mlade - bolja obrazovna postignuća, razvoj socijalnih i emocionalnih vještina, razvoj ličnosti, razumijevanje odgovornog donošenja odluka i iskustvo služenja zajednici. Tokom obuke koristi se participativan, interaktivan i učesnicima zanimljiv način primjene praktičnih tehnika i		
--	--	--	--	--

		motivirajućih postupaka razvijanja vještina, a nastavnici i vaspitači razvijaju svoje nastavničke i odgojne kompetencije. U okviru Projekta, škole tokom jedne nastavne godine provode program sa odabranom grupom učenika kako bi uvidjele prednosti za adolescentsku populaciju, dale svoje komentare u vezi sa dodatnom kulturološkom adaptacijom programa i unapređenjem njegove primjene. Vještine za adolescenciju podrazumijevaju jačanje samopouzdanja i vještine komunikacije, pozitivno upravljanje emocijama, unapređenje odnosa sa vršnjacima, jačanje porodičnih odnosa, osnaživanje učenika da se odupru različitim pritiscima i da prave zdrave i pozitivne izbore		
--	--	--	--	--

		u životu. Sveobuhvatni Priručnik za nastavnike "Vještine za adolescenciju", sa blizu 350 strana i Radna sveska za učenike "Promjene i izazovi", sadrži opis svih koraka u realizaciji 40 radionica. Realizatori programa posebno ističu vrijednost ove vrste oslonca za realizaciju programa sa učenicima. Svaka radionica u Programu prolazi kroz četiri faze i zasniva se na stanovištu da su učenici aktivni učesnici koji sami pokreću proces svog učenja, na prirodan način zasnovan na njihovoj urođenoj radoznalosti. Mladi, radeći zajedno, uče koncepte, vježbaju mišljenje i socijalne vještine i otkrivaju koristi saradnje na ostvarenju zajedničkih ciljeva. Četiri faze pružaju priliku učenicima da izgrade		
--	--	---	--	--

		svoje znanje i iskustvo, usvoje nove informacije, vježbaju ono što su naučili i da razmišljaju i primijene nove uvide i znanje u različitim novim situacijama)		
DŽ.	INTEGRIRANJE ZDRAVIH ŽIVOTNIH STILOVA U FORMALNI SISTEM OBRAZOVANJA			
	Nosilac aktivnosti	Indikatori	Finansije	Rokovi
DŽ.1	1. Inicirati izradu savremenih kurikuluma/modula, udžbenika i nastavnih materijala za predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje koji bi podržavali nove sadržaje iz oblasti zdravlja, prevencije nasilja i prepoznavanja ranih znakova rizičnog ponašanja te efikasnog i pravovremenog reagiranja na njih			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi, instituti, visokoškolske ustanove	- Razvijeni kurikulumi/moduli bazirani na ishodima učenja - Izvršene intervencije u NPP/kurikulumima - Izrađeni udžbenici i nastavni materijali	- Budžetska sredstva nadležnih institucija - Donatorska sredstva	Kontinuirano
DŽ.2	Provoditi programe unapređenja zdravlja djece u odgojno-obrazovnim ustanovama			

	Federalno ministarstvo obrazovanja, Federalno ministarstvo zdravstva, Zavod za javno zdravstvo FBiH, NVO	• Provedene smjernice iz Politike za unapređenje ishrane djece u FBiH • Kreirane posebne aktivnosti za unapređenje zdravlja za dojenčad, djecu predškolskog i školskog uzrasta, prema međunarodnoj metodologiji i akreditacionoj shemi Svjetske zdravstvene organizacije „Nutrition Friendly School Initiative“ – „Škole prijatelji zdrave ishrane“ • Odabrani vrtići i škole za provedbu Programa „Zdravo jedi, zdravo rasti“) • Implementirane aktivnosti po metodologiji SZO • Broj vrtićkih i školskih okruženja koja omogućuju zdravu ishranu i podržavaju zdrave stilove života i u kojima je opća klima za rad i rast zasnovana na nenasilju, otvorenosti i nediskriminaciji	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano
--	---	---	---	--------------

DŽ. 3	Integrirati teme o zdravim životnim stilovima i prevenciji nasilja u programe rada odjeljenjskih zajednica			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, odgojno-obrazovne ustanove	- Izrađen Program rada odjeljenjskih zajednica u koji su ugrađene teme o zdravim životnim stilovima i prevenciji nasilja - Realizirane teme iz programa „Znanje i vještine za zdrav i siguran život“ (1-9 razreda) - Afirmiran značaj odgojne komponente škole	- Budžetska sredstva	Kontinuirano
DŽ.4	Implementirati aktivnosti, programe i projekte koji unapređuju vještine za zdrav i siguran život djece i adolescenata			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, kantonalna ministarstva obrazovanja, Federalno ministarstvo zdravstva, NVO	- Uspostavljen sveobuhvatan model učenja o zdravim životnim stilovima u odgojno-obrazovnim ustanovama - Urađeni prateći materijali za nastavnike i druge profesionalce sa temama iz oblasti zdravlja djece i mladih, prevencije nasilja, razvijanja empatije, razbijanja stereotipa, rodne ravnopravnosti i dr.	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

		• Osnažena funkcionalna znanja učenika, kritičko razmišljanje, otpornost, te sposobnost da donose odgovorne odluke koje će zaštititi njihovo zdravlje		
DŽ.5	Nastaviti sa realizacijom predmeta „Zdravi životni stilovi“			
	Ministarstva obrazovanja, prosvjetno-pedagoški zavodi/Institut, NVO	• Pored realizacije tema u okviru predmeta, ostvarena i međupredmetna realizacija tema posvećenih holističkom pristupu zdravlju koje obuhvata očuvanje zdravlja i kvalitete života, humane odnose među spolovima, prevenciju ovisnosti, kulturu društvene komunikacije i prevenciju nasilničkog ponašanja • Predmet Zdravi životni stilovi kod učenika stvara sigurnost, optimizam, samopoštovanje, prihvaćanje sebe i drugih, govori o zdravlju iz ugla životnih navika, trendova i važnih socijalnih i životnih vještina. Omogućava razvijanje temeljnih kompetencija bitnih za ostvarivanje ličnih potencijala		

		i cjeloživotno učenje, što je ujedno i temelj aktivnog i odgovornog učešća u društvu. Osposobljava učenike za kritičko prosuđivanje životnih situacija i vlastitih postupaka za odgovorno donošenje odluka. Program Zdravih životnih stilova u školi trebao bi osposobiti mlade ljude da razviju pozitivne obaveze prema svojim porodicama, školama, vršnjacima i zajednicama, uključujući obavezu da vode zdrav život bez alkohola, psihoaktivnih supstanci, bez nasilja, uz poštovanje drugog i drugačijeg. To podrazumijeva građenje vještina u komuniciranju, upravljanju emocijama, rješavanju problema, donošenju odluka i odolijevanju pritisku vršnjaka za sticanje loših navika)		
DŽ.6	Implementirati aktivnosti, programe i projekte za očuvanje mentalnog zdravlja učenika i nastavnika kao „stanja dobrobiti u kojem pojedinac prepoznaje svoje vlastite sposobnosti i kapacitete, u mogućnosti je			

nositi se s normalnim životnim stresovima, produktivno raditi te je u mogućnosti pridonositi zajednici u kojoj živi“				
	Ministarstva obrazovanja, zdravstva, centri za mentalno zdravlje, NVO	• Uspostavljeni mehanizmi za rano prepoznavanje problema i rizika mentalnog zdravlja, kao i zaštitnih faktora kod djece i mladih, ključnih za pravovremenu i efikasnu intervenciju, za prevenciju problema, unapređenje mentalnog zdravlja i stvaranje pretpostavki za ostvarenje potencijala te dobrobiti u životnoj perspektivi • Razvijene i promovirane efikasne strategije za rano uočavanje rizika javljanja mentalnih teškoća kod djece i mladih, koje mogu poslužiti kako roditeljima, tako i profesionalcima koji se u svome poslu bave mentalnim zdravljem • Razvijene i implementirane aktivnosti, programi i projekti podrške zaštiti i očuvanju mentalnog zdravlja i dobrobiti nastavnika	- Budžetska sredstva - Donatorska sredstva	Kontinuirano

DŽ.7	Dati podršku zdravim stilovima života u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH (FMON)			
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, kantonalna ministarstva obrazovanja, predškolske ustanove, osnovne, srednje škole, NVO	a) Realiziran Javni poziv za program „Podrška zdravim stilovima života u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH“ b) Promovirani zdravi životni stilovi i zdrave životne navike kod učenika i djece predškolskog uzrasta	- Budžetska sredstva	Do kraja realizacije Javnog poziva
DŽ.8	Implementirati program „Zdrave zajednice u Bosni i Hercegovini“			
	Federalno ministarstvo zdravstva, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, kantonalna ministarstva obrazovanja, predstavnici lokalne zajednice, Savez općina i gradova FBiH, odgojno-obrazovne ustanove, NVO	a) Afirmiran i razvoj zdravih lokalnih zajednica u kojima svi imaju prava i mogućnosti da žive zdravo i kvalitetno b) Provedene multisektorske edukacije za osnaživanje profesionalaca u lokalnim zajednicama da aktivno brinu o zdravlju svojih građana c) Kreirani sveobuhvatni programi jačanja životnih		Do kraja realizacije Programa

		vještina u oblasti zdravih životnih stilova d) Mladima omogućen pristup prijateljskim i prilagođenim zdravstvenim ustanovama vez stigme i diskriminacije e) Provedene efikasne, naučno utemeljene preventijske intervencije f) Izvršena analiza nastavnih planova i programa/kurikuluma o zastupljenosti tema iz oblasti zdravlja i zdravih životnih stilova g) Integrirani zdravi životni stilovi u formalno i neformalno obrazovanje h) Kreirani i podržani preventijski programi protiv nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama		
--	--	--	--	--

IX Đ. Provođenje mjera i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH

Provođenje mjera i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH				
	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja	• Realiziran Javni poziv namijenjen kantonalnim ministarstvima obrazovanja • Dostavljeni prijedlozi prioriteta kantonalnih ministarstava nadležnih za oblast obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine (do tri (3) projekta odgojno-obrazovnih ustanova sa područja jednog kantona) • Sredstva raspodijeljena na području cijele Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno svih deset kantona • Implementirane mjere i aktivnosti iz Okvirnog plana prevencije i	Budžet Federacije Bosne i Hercegovine za 2024. godinu („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/24).	Do kraja realizacije Javnog poziva

		sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH, koje će doprinijeti stvaranju sigurnijeg okruženja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH (nabavka opreme u odgojno-obrazovnim ustanovama u svrhu prevencije i sprečavanja nasilja; uvođenje referalnih mehanizama za prevenciju i sprečavanje nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama; edukacija nastavnika i stručnih saradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama; jačanje kompetencija roditelja; jačanje saradnje lokalne zajednice i odgojno-obrazovnih ustanova sa ciljem prevencije nasilja; jačanje multisektorskih preventivnih aktivnosti kroz partnerstvo vladinog i nevladinog sektora; podrška formiranju mobilnih stručnih timova za krizne intervencije;		
--	--	--	--	--

		podrška aktivnostima vršnjačke podrške. Planirana sredstva za realizaciju ovog programa namijenjena su za provođenje mjera i aktivnosti sadržanih u Okvirnom planu prevencije i sprečavanja nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH.		
--	--	---	--	--